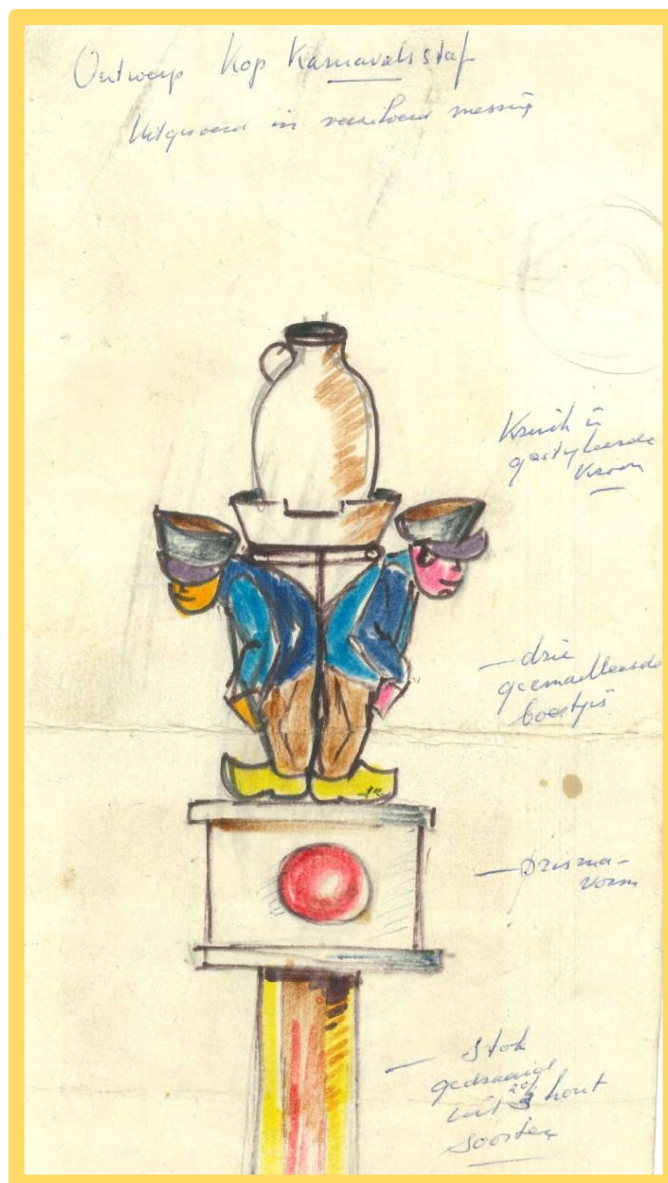

CARNAVAL IN CONSTRUCTIE

Een geschiedenis van het Tilburgse carnaval 1955-1975

Student:	Lukas de Kort
Administratienummer:	S1013198
Cursus:	Masterscriptie Geschiedenis en Actualiteit
Instelling:	Radboud Universiteit Nijmegen
Cursusbegeleider:	dr. C.W. van Galen
Datum:	13 januari 2020

Inhoud

Inleiding	2
Hoofdstuk 1: De stedelijke transformatie van Tilburg en het fin de siècle-sentiment	11
Hoofdstuk 2: De ontwikkelingen binnen het Tilburgse carnaval 1955-1975	20
Hoofdstuk 3: De vervaardiging van een karakteristiek en legitiem carnaval	32
Conclusie	44
Bibliografie	47
Bijlage	53

Inleiding

In Tilburg keert jaarlijks een evenement terug. Tijdens dit evenement krijgt de binnenstad samen met de mensen die het feest vieren een metamorfose. Voor een korte periode heet de woonplaats geen Tilburg meer, maar Kruikenstad. Het is namelijk carnaval. De Carnavalsstichting Tilburg verzorgt dan een openbaar programma en het gehele volk van Tilburg en omstreken is dan uitgenodigd om het feest groots mee te vieren. De kroegentocht, het inhalen van de prins, de boerenkielen, de Kruikenzeiker op een sokkel, het Tilburgse dialect en de optochten zijn niet meer weg te denken als men aan Tilburg en carnaval denkt. Tilburg, dat zich met gemak kan rekenen tot één van de grootste en voornaamste steden van Noord-Brabant kent een ander carnavalsverleden dan de omringende steden; 's-Hertogenbosch, Breda en Bergen op Zoom. In Tilburg was het vieren van een openbaar carnaval tussen 1857 en 1965 namelijk bij wet verboden.

Halverwege de jaren vijftig van de vorige eeuw maakten diverse initiators zich sterk om het openbare carnaval in Tilburg te legaliseren en bovenal tot een collectieve traditie te maken. Wat deze situatie zo interessant maakt, is dat de Tilburgse carnavalsvierder gedurende het lokale verbod een aangepaste manier van carnaval had ontwikkeld dat zich hoofdzakelijk binnenskamers afspeelde. Deze masterscriptie gaat over de wijze waarop eerdergenoemde initiators het Tilburgse carnaval naar zich toetrokken en het tot een grote openbare gelegenheid probeerden te maken. Daarin leg ik de aandacht op de beweegredenen, strategieën en de typerende periode van modernisering waarin deze gebeurtenis zich voltrok. Alvorens het bovenstaande behandeld wordt, moeten we eerst kijken naar wat er tot nu toe over dit onderwerp is geschreven.

Socioloog en ethicus Theo Fransen liet in 1984 het boek *Carnaval in Nederland en België* publiceren. In dit boek onderscheidt Fransen twee wetenschappelijke kampen aangaande het historisch onderzoek naar carnaval.¹ Het eerste kamp gaat ervan uit dat het feest zijn oorsprong kent in het christendom. Het tweede kamp vraagt zich af of het feest geen archetypisch oer-denkbeeld in de mens naar boven haalt. Het eerste kamp ziet te weinig bewijs voor een connectie met een verder verleden dan het christendom, terwijl het tweede kamp veel overeenkomsten ziet in dergelijke lentefeesten uit de oudheid. Fransen doet in dit werk onderzoek naar zowel de seizoensfeesten van de Mesopotamiërs, Oude Egyptenaren, Oude Grieken, Romeinen en Germanen als de kerkelijke invloeden op soortgelijke feesten gedurende

¹ T. Fransen en G. Gommans, *Alaaf!: carnaval in Nederland & België* (Utrecht 1984) 10-11.

de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd. In het tweede deel van het boek gaat Fransen in op de geschiedenis van het moderne en postmoderne carnaval in België, Limburg en Noord-Brabant. Uit het onderzoek van Fransen blijkt dat religieuze en lokale autoriteiten veel invloed uitoefenden op het feest en dat de approbaties niet naarmate de tijd verstreken, maar dat deze sterk te maken hadden met regionale en lokale behoeften van de desbetreffende leiding op dat moment.² Lentefeesten en carnaval werden dus ingezet als politiek middel om het volk te winnen en te onderdrukken.

Het verschijnsel carnaval is decennia lang in verschillende opzichten onderzocht. Tijdens de Tweede Wereldoorlog schreef de filosoof en semioloog Michail Bachtin dat carnaval meer was dan een feest om de oogst te vieren. Volgens de Rus gold carnaval als een periode waarin de dagelijkse gang van zaken op de kop werden gezet. De machtsstructuur die in het algemeen gold, werd voor even tenietgedaan en maakte ruimte voor een andere hiërarchie. De hiërarchie van het gewone volk dat tijdens carnaval ludiek en losbandig het leven kon vieren. Voor even stond de tijd stil en bevond iedereen zich in het moment. Dit gegeven noemde de Rus ‘carnavalesk’.³ Bachtin’s bevindingen kunnen min of meer toegepast worden op het Tilburgse carnaval, waar de carnavalsvierder (hij die deelneemt aan het feest) eveneens in het moment leeft en waar - weliswaar op ludieke wijze - de hiërarchische rollen omgedraaid worden. Het is dan ook niet voor niets dat veel onderzoeken naar carnaval de filosofie van Bachtin als startpunt nemen.

Bachtin schreef echter over een middeleeuws carnaval. In *Feesten van de omgekeerde wereld* stelt Letterkundige Herman Pleij dat carnaval geen voortzetting is van middeleeuwse of eeuwenoude tradities.⁴ Daarvoor kent het feest zogezegd teveel gapingen. Op grond van eigentijdse behoeftes, stelt Pleij, oefent men de laatste tientallen jaren halfbegrepen rituelen uit van voorouders die naar eigen wens een idee creëren van een directe verwijzing naar het verleden.⁵ Een georganiseerd carnaval, kan in de negentiende eeuw maar aan weinig gemeenten worden toegeschreven. Deze gemeenten zijn onder anderen ’s-Hertogenbosch, Bergen op Zoom en Breda. Maar ook hier is het vieren van een openbaar carnaval niet zonder slag of stoot verlopen. Halverwege de negentiende en begin twintigste eeuw kampten nagenoeg alle gemeentes met tegenwerkende actoren zoals de overheid, lokale bestuurders en geestelijk leiders.⁶

² Ibidem, 17, 18-19, 20-21.

³ M. Bakhtin, *Rabelais and his world* (Bloomington 1984) 10.

⁴ C. de Mooij en H. Pleij, *Vastenavond, carnaval: feesten van de omgekeerde wereld* (Zwolle 1992) 11.

⁵ Ibidem, 11.

⁶ Ibidem, 12.

In onderzoek naar carnaval worden verschillende bronnen gebruikt. Welke bronnen onderzocht worden, hangt af van de periode. Het onderzoek naar seizoensfeesten in de oudheid zijn voor het grootste deel gebaseerd op oude teksten van eertijdse schrijvers zoals Berossus (ca. 300 v.Chr.) en Livius (ca. 20 v.Chr.).⁷ In onderzoek naar het middeleeuwse carnaval maakt onder meer Pleij gebruik van etsen, gedichten, politieke beleidsstukken, grafuren en schilderijen.⁸ In onderzoek naar het vroegmoderne carnaval worden voogdijrekeningen, dagboeken, nieuwsbladen en gemeentelijke bepalingen gebruikt.⁹ Wanneer er onderzoek gedaan wordt naar carnaval uit de negentiende en twintigste eeuw wordt er meer gebruik gemaakt van gearchiveerde bronnen en lokale media. Zo maakt onder anderen Wijers gebruik van kranten, tijdschriftartikelen, boedelinventarissen, verenigingsarchieven en sociaalwetenschappelijke peilingen.¹⁰

Onderzoek naar het Tilburgse carnaval staat veelal in opdracht van belanghebbenden zoals de Carnavalsstichting Tilburg of verenigingsjubilea. De overige werken tonen vaak een overkoepelende beschrijving van de totstandkoming ervan. Historicus Henk van Doremalen en journalist Paul Spapens hebben beide onderzoek gedaan naar carnaval in Tilburg. Door onderzoek te doen naar lokale kranten, carnavalskranten, tijdschriften en verenigings- en stichtingsarchieven hebben zij respectievelijk in 2009 en 1996 een historisch verloop van het Tilburgse carnaval inzichtelijk gemaakt.¹¹ Beide gaan zij in op de historische actoren die een rol speelden in de weg naar de legaliteit van een openbaar carnaval. Daarin ligt de nadruk op de wisselwerking tussen lokale autoriteiten, geestelijk leiders, het welwillende volk en de carnavalsvierders om het feest te verbieden of te vieren. Van Doremalen en Spapens zijn tijdens dit proces erg beschrijvend te werk gegaan. Mijns inziens zijn beide publicaties doeltreffend geweest om de leek een beeld te geven van het Tilburgse carnaval. Beide publicaties lenen zich dan ook prima als uitgangspunt voor de historicus om bepaalde aspecten nader te onderzoeken.

Volgens sociaal geografen Hans Knippenberg en Ben de Pater heeft carnaval zich na de Tweede Wereldoorlog meer weten uit te breiden. Knippenberg en de Pater tonen aan dat het feest niet enkel meer in de zuidelijke provincies wordt gevierd maar ook haar vormen in andere

⁷ Fransen en Gommans, *Alaaf!: carnaval in Nederland & België*, 10-11.

⁸ De Mooij en Pleij, *Vastenavond, carnaval: feesten van de omgekeerde wereld*, 12.

⁹ Fransen en Gommans, *Alaaf!: carnaval in Nederland & België*, 21-22, 34.

¹⁰ C. Wijers, *Prinsen & clowns in het Limburgse Narrenrijk: het carnaval in Simpelveld en Roermond 1945-1992* (Amsterdam 1995) 16-18.

¹¹ H. van Doremalen, *De kleine geschiedenis van Tilburg deel 11: kermis en carnaval* (Zwolle 2009).; P. Spapens, *Vrouwke, 't is vastenaovond: de geschiedenis van vier eeuwen vastenaovond en carnaval in Tilburg* (Tilburg 1996).

provincies kent.¹² Dit gegeven heeft volgens hen te maken met een hechtere nationaliteit dat Nederland ontwikkelde na de Tweede Wereldoorlog. De lokale en regionale culturen verdwijnen op den duur en gaan op in een nationale cultuur. In haar proefschrift *Prinsen & Clowns in het Limburgse Narrenrijk* geeft historica Carla Wijers in 1995 de sociaal geografen maar deels gelijk. Volgens Wijers wordt carnaval te makkelijk ondergesneeuwd door breed opgezette theorieën.¹³ Op empirische en volkskundige wijze concludeert Wijers dat het Limburgse carnaval zich sterk tegen de nationalisering van het feest verzette door de gang van zaken extra te benadrukken op het ‘streekeigene’ van carnaval.¹⁴ Sterker dan in Noord-Brabant, stelt Wijers, toont Limburg haar eigen uniformiteit van het zogeheten ‘Rijnlandse’ carnaval. Noord-Brabant zou daarentegen onderling meer gevarieerd zijn in het vieren van carnaval en toont iedere gemeente haar eigen gewoonten en tradities.¹⁵ Juist in deze opzet wordt het Tilburgse carnaval onderzocht en in een wetenschappelijk debat geplaatst. We zullen merken dat diverse initiators geneigd waren lokale gewoontes en tradities te construeren, maar tegelijkertijd ook doelden op een respectabele plaats in het Brabantse carnavalscircuit. Bovendien hadden de Tilburgse carnavalsorganisatoren andere beweegredenen om een nadruk te leggen op het streekeigene.

In overkoepelend opzicht draagt dit onderzoek bij aan het wetenschappelijke debat rondom cultural memory of memory studies. De afgelopen drie decennia hebben diverse wetenschappelijke disciplines (waaronder psychologie, sociologie, filosofie, theologie, neurologie en geschiedenis) onderzoek gedaan naar herinneringsgemeenschappen.¹⁶ Dit domein focust zich voor een groot deel op de relatie tussen het heden en het verleden in socio-culturele context. Daarbij doet het ontegenzeggelijk een beroep op historische vaardigheden. Zo telt het domein veel invloedrijke werken waarbij groeperingen op micro-, meso- macro- en transnationaal niveau worden onderzocht. Het onderzoeksveld kent daarbij diverse terminologieën zoals collective memory, social frameworks, sites of memory, commemoration, identiteitsvorming en invented tradition. Deze masterscriptie onderschrijft – evenals de onderzoeken van Maarten Duijvendak (zie pagina 10), Maria Grever en Kees Ribbens¹⁷ – de theorie dat (herinnerings)gemeenschappen op micro- en mesoniveau (lees: wijk-, buurt- en stedelijke gemeenschappen) tezelfdertijd een verbintenis kunnen voelen met de lokale

¹² Wijers, *Prinsen & clowns in het Limburgse Narrenrijk*, 1-2.

¹³ Ibidem, 2.

¹⁴ Ibidem, 27.

¹⁵ Ibidem, 23.

¹⁶ A. Erll en A. Nünning, *Cultural memory studies* (Berlijn 2008); A. Assmann en S. Conrad, *Memory in a global age: discourses, practices and trajectories* (Londen 2010).

¹⁷ M. Grever en K. Ribbens, *Nationale identiteit en meervoudig verleden* (Amsterdam 2007).

omgeving als de regionale omgeving. In het laatstgenoemde spelen legitimiteit en erkenning een belangrijke rol.

De nadruk in dit onderzoek ligt op de beweegredenen van de initiators om tot een openbaar carnaval te komen, de manier waarop zij dit poogden te doen en de periode van modernisering waarin deze vocatie zich voltrok. De initiators zijn in dit geval meerdere personen of groepen die het initiatief namen om grotere collectieve carnavalsevenementen te organiseren en/of te bemoedigen. Daarbij was het zaak dat alle burgers van de stad betrokken raakten en dat het carnaval een betere positie zou werven in de Tilburgse samenleving. Om de Tilburgse carnavalsvierders zo ver te krijgen moest er een gemeenschappelijk gevoel gecreëerd worden. De manier waarop de initiators dit bewerkstelligden, is uiterst interessant om te onderzoeken. Een terugkerende tactiek om tot een groepsgevoel of groepsidentiteit te komen is door te zoeken naar gemeenschappelijke kenmerken in een vormend verleden. In dat geval is er sprake van een volkskarakter.¹⁸ Er werd op zoek gegaan naar het Tilburgs eigen en er werd bepaald welke positie zij moesten claimen in het Brabantse carnavalslandschap. Dit gezegd hebbende, luidt de hoofdvraag van deze scriptie als volgt: Welke functie had het carnaval in de moderniserende Tilburgse samenleving tussen 1955 en 1975?

Om het geheel te onderzoeken, dient er eerst een historische context te worden geschept. Het is van belang om na te gaan waar Tilburg zich gedurende deze omslag op sociaaleconomisch en maatschappelijk niveau bevond. Voordat we ons hierin gaan verdiepen, moeten we eerst een tijdsafbakening creëren en onderbouwen. Na vooronderzoek is ervoor gekozen om het jaar 1955 als vertrekpunt te nemen. De reden hiervoor is dat Tilburg in dat jaar een decennium van wederopbouw en mentale oorlogsverwerking achter de rug had. Dat wil niet zeggen dat de oorlogstrauma's daarmee verwerkt waren en dat de wederopbouw voltooid was. Het wil slechts zeggen dat Tilburg zich in een tijd verkeerde waarin een groot deel van de maatschappij niet langer keek naar het verleden maar een toekomst in het vizier had. Tevens stond Tilburg in 1955 aan de vooravond van ingrijpende culturele, materiële en mentale veranderingen die parallel liepen aan een autoritair katholiek-georiënteerd stadsbestuur. De laatste reden om 1955 als beginpunt te nemen is dat de Tilburgse carnavalsvierders in dat jaar nog de gewoonte hadden om het carnaval 'binnenskamers' te vieren. Op deze manier kan er dus onderzoek gedaan worden naar de eerste pogingen om tot een carnavalsfeest in de openbaarheid te komen.

¹⁸ G. Rooijakkers, 'De ideologie van het heem' in: C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs, *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996) 5-29, aldaar 16.

Het onderzoek zal zich tot 1975 uitstrekken. Daarvoor zal ik twee argumenten geven en toelichten. Ten eerste vierde de Carnavalsstichting Tilburg – welke aanleiding gaf tot de legaliteit in Tilburg – in 1975 zijn ‘elfjarig’ (het getal ‘elf’ staat om verscheidene redenen centraal in de carnavalscultuur) bestaan en toonde daarmee dat de stichting al langer dan een decennium onafgebroken verantwoordelijk was voor het openbare carnaval. Ten tweede was 1975 het jaar waarin de Tilburgse burgemeester Cees Becht (1910-1982) aftrad nadat een jaar daarvoor de overmacht van de Katholieke Volkspartij (KVP) in Tilburg een definitief einde kende. De planmatige ingrepen en het beleid van de betreffende burgervader speelden een belangrijke rol in de weg naar een openbare carnavalsviering in Tilburg.

Het bronmateriaal voor deze scriptie bestaat uit diverse kranten- en tijdschriftartikelen, het archief van de Carnavalsstichting Tilburg, stukken uit de collectie van Tilburgse documentatie en het archief van het Tilburgse gemeentebestuur. Alle bronnen die zijn gebruikt voor deze scriptie liggen opgeslagen in de studiezaal en het depot van het Regionaal Archief in Tilburg.¹⁹ De krantenberichten zijn geraadpleegd met behulp van een microfiche reader. De voornaamste kranten die zijn gebruikt voor deze scriptie zijn *Nieuwe Tilburgsche Courant* en *Het Nieuwsblad van het Zuiden*. De *Nieuwe Tilburgsche Courant* werd in 1879 door katholieke vakbonden opgericht. De krant fungeerde destijds volgens de Tilburgse fabrikanten te veel als katholieke spreekbuis waarop de fabrikanten besloten om een krant op te richten die daar wat tegenwicht aan gaf. In 1917 werd daarom *Het Nieuwsblad van het Zuiden* opgericht.²⁰ In principe waren beide kranten katholiek-georiënteerd maar bood *Het Nieuwsblad van het Zuiden* meer liberale standpunten.²¹ Geestelijke preken kwamen enkel in de daarvoor bestemde katernen voor. In 1964 werd de *Nieuwe Tilburgsche Courant* opgenomen in *Het Nieuwsblad van het Zuiden*. De verslagleggingen aangaande het carnaval zijn in beide kranten overeenkomstig te noemen en zijn progressief van aard. Dat wil zeggen dat beide kranten het openbare stadscarnaval stimuleerden.

Het archief van de Carnavalsstichting Tilburg bevat een gering aantal documenten over de tijdspanne van 1965 tot 1970. Vermoedelijk is de stichting pas na de reorganisatie in 1970 actief omgegaan met het archiveren van documenten. De meeste documenten die voor dit onderzoek uit het archief van de Carnavalsstichting Tilburg zijn gebruikt, dateren dan ook uit 1970-1975. In het archief van het gemeentebestuur van Tilburg is echter veel correspondentie

¹⁹ Regionaal Archief Tilburg, <https://www.regionaalarchieftilburg.nl> (geraadpleegd 4 december 2019).

²⁰ M. van den Heuvel, *Nozems op de heuvel, tieners in de soos: naoorlogse jeugdcultuur in Tilburg 1945-1965* (Tilburg 1993) 30.; Tilburgs lexicon wiki Midden-Brabant, <https://wikimiddenbrabant.nl> (geraadpleegd 12 september 2019).

tussen initiators en het gemeentebestuur tussen 1957 en 1975 te vinden. Deze briefwisselingen geven in combinatie met de krantenartikelen en de stukken uit het archief van de Carnavalsstichting Tilburg een evenwichtige visie op de ontwikkelingen en de historische actoren die betrokken waren bij het Tilburgse carnaval.

Vanwege de omvangrijke theorieën en tijdrovende praktijken is ervoor gekozen om geen interviews met getuigen of toenmalige betrokkenen af te leggen. Sommige beweegredenen en motivaties berusten dus op een onderbouwd vermoeden gebaseerd op literatuur en het genoemde bronmateriaal. Daarentegen is er wel gebruik gemaakt van contemporaine interviews met invloedrijke historische actoren die op dat moment nauw betrokken waren bij de organisaties rondom een openbaar carnaval.

De uitwerking van het onderzoek wordt onderverdeeld in drie hoofdstukken. Ieder hoofdstuk kent een thema waarin een deelvraag wordt behandeld, om vervolgens aan het einde van het hoofdstuk een antwoord op diezelfde deelvraag te geven. Uiteindelijk zullen deze stadia in de conclusie een synthese vormen om tot een antwoord op de hoofdvraag te komen. Ook gaandeweg, worden er verbanden gelegd tussen de hoofdstukken. Zoals eerder is aangegeven, zal het eerste hoofdstuk bestaan uit het scheppen van een historische context. In dit hoofdstuk staan de sociaaleconomische en maatschappelijke situaties van Tilburg centraal en worden deze gekoppeld aan een behoefte tot heroriëntatie van een lokale identiteit. Zo komen de ondergang van de textielindustrie en de ontkerkelijking aan bod, maar ook de gewijzigde koers van het stadsbestuur onder leiding van burgemeester Becht, die zorgde voor snelle veranderingen met zowel positieve als negatieve gevolgen voor verschillende groeperingen binnen Tilburg. Deze historische context is van belang om de motieven en handelingen van de carnavalsinitiators te verklaren. De deelvraag luidt dan ook: Hoe verliep de stedelijke transformatie in Tilburg tussen 1955 en 1975 en wat droeg deze bij aan een behoefte tot heroriëntering van de lokale identiteit? Deze vraag zal beantwoord worden middels een literatuuronderzoek waarin een combinatie van studies de historische situatie inzichtelijk zullen maken. Tevens worden de bevindingen gekoppeld aan de theoretische kaders van volkskundige Konrad Köstlin en historica Carla Wijers, die aan het einde van het hoofdstuk nader worden toegelicht.

Het tweede hoofdstuk richt zich op het verschijnsel carnaval en de Tilburgse situatie rondom die festiviteit. Op chronologische wijze zal de lezer een indruk verkrijgen van de manier waarop het feest in Tilburg georganiseerd werd en van de ontwikkelingen die het carnaval vanaf 1955 heeft doorstaan. Tevens wordt er in dit hoofdstuk een beeld geschetst hoe de initiators naargelang van tijd steeds invloedrijker werden in de weg naar een openbaar carnaval en hoe de reguliere carnavalsvierders daarop reageerden. Dit zal gebeuren met behulp

van bestaande literatuur en bronnenonderzoek. Het bronmateriaal voor dit hoofdstuk bestaat uit lokale en regionale krantenartikelen, gemeentelijke correspondenties en diverse stukken uit het archief van de Carnavalsstichting Tilburg. De deelvraag die in het tweede hoofdstuk wordt beantwoord is: Hoe ontwikkelde de Tilburgse carnavalscultuur gedurende 1955-1975?

Het derde en laatste hoofdstuk gaat dieper in op de strategieën die initiators gebruikten om binnen Tilburg een gemeenschapsgevoel te vormen met als doel een succesvol openbaar carnaval te organiseren. Daarin bepalen de historische elementen, die door deze initiators zijn gebruikt om een volksgeest te construeren, het middelpunt van dit hoofdstuk. Om deze strategische situaties nauwkeurig te analyseren en te verantwoorden, wordt er gebruik gemaakt van een samenstelling van theoretische methodes, die allen ingaan op de vorming van tradities en het creëren van een groepsidentiteit. In principe worden deze wetenschappelijke modellen losgelaten op de situatie in Tilburg tussen 1955 en 1975. In de volgende alinea's worden deze modellen kort geïntroduceerd. In de komende hoofdstukken zullen diverse aspecten nader worden toegelicht om de eigen bevindingen kracht bij te zetten.

Het eerste theoretische model komt uit de wetenschappelijke bundel genaamd *The invention of tradition*²² uit 1983. Dit werk wordt ingeleid door historicus Eric Hobsbawm (1917-2012). In dit boek doen Hobsbawm en andere wetenschappers onderzoek naar tradities die gevormd waren gedurende de negentiende- en het begin van de twintigste eeuw. Deze tijdsperiode kenmerkt zich door de opkomst van natievorming en nationalisering. Hobsbawm is ervan overtuigd dat veel tradities in werkelijkheid jonger zijn dan dat deze zich in eerste instantie voordoen. Door het volk te laten inzien dat het een gezamenlijk verleden heeft, kan de elite macht uitoefenen op de maatschappij. Volgens Hobsbawm komt dit niet enkel voor bij politieke organen maar ook binnen andere instituten.²³ Het creëren van tradities leidt tot een gevoel van saamhorigheid binnen de betreffende doelgroep en het verleden speelt daarin een sleutelrol.²⁴ Naarmate de populariteit van de studie toenam, werd het theoretisch raamwerk door verscheidene auteurs gebruikt voor andere invalshoeken. Een paar voorbeelden daarvan zijn: *The invention of religion* (2002), *The invention of sacred tradition* (2007) en *Political islam and the invention of tradition* (2015).²⁵ Theoloog Paul Post stelt dan ook terecht dat het werk

²² E. Hobsbawm en Terence Ranger, *The invention of tradition* (Cambridge 1983).

²³ Ibidem, 1.

²⁴ Ibidem, 1-2.

²⁵ D. Peterson en D. Walhof, *The invention of religion: rethinking belief in politics and history* (New Brunswick 2002).; J.R. Lewis en O. Hammer, *The invention of sacred tradition* (Cambridge 2007).; N.P. Roberts, *Political islam and the invention of tradition* (Washington 2015).

van Hobsbawm aanzet om tradities vanuit meerdere invalshoeken te onderzoeken.²⁶ De inhoud van de tradities zijn daarin niet zozeer het oogpunt. Wat tradities voor historici zo interessant maken, zijn de achterliggende politieke en sociaalmaatschappelijke doelstellingen van de belanghebbende partij.²⁷ De theorie van Hobsbawm is dus relevant gebleken in het onderzoek naar het Tilburgse carnaval waarin de carnavalsinitiators op kleine schaal een vergelijkbare tactiek toepasten.

Het tweede theoretische model komt uit de bundel genaamd *Constructie van het eigene*²⁸. Historicus Gerard Rooijackers en volkskundige Konrad Köstlin gaan in dit verzamelwerk uitvoerig in op regionale identiteitsvorming en de redenen waarom groeperingen hier baat bij hebben. Daarnaast laten theoloog Paul Post, historica Carla Wijers en taalkundige Jo Daan zien welke strategieën belanghebbenden daarbij kunnen toepassen. Vaak gaat dit gepaard met taal, mythevorming en folklore en wordt er opnieuw een beroep op het verleden gedaan.²⁹ In *Ligamenten van de staat?* stelt historicus Maarten Duijvendak dat regionale culturele oriëntatie geen eeuwenoud en onveranderlijk proces is maar dat het zich telkens opnieuw uitvindt.³⁰ Dit gebeurt vaak binnen relatief kleine groeperingen zoals een voetbalteam, klas of een kleine dorpsgemeente maar kan zich uitstrekken tot een grote stad of regio. Een compact land als Nederland kent veel vormen van socialisatie (het aanpassen van je gedrag aan de omgeving). Socialisatie vindt dus ook plaats als initiators de overhand krijgen over een doelgroep.³¹ Beide theorieën komen sterk overeen met de historische actoren die onderzocht worden in deze scriptie. Middels de bovenstaande werken wil ik een antwoord geven op de volgende deelvraag: Welke historische elementen gebruikten de initiators om een gemeenschapsgevoel te creëren onder de Tilburgse carnavalsvierders? Het bronmateriaal van het laatste hoofdstuk zal eveneens bestaan uit lokale en regionale krantenartikelen, gemeentelijke correspondentie en diverse stukken uit het archief van de Carnavalsstichting Tilburg.

²⁶ P. Post, 'God kijkt niet op een vierkante meter... of Hobsbawm herlezen' in: C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs, *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996) 175-200, aldaar 188.

²⁷ Ibidem, 190.

²⁸ C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs, *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996).

²⁹ Rooijackers, *Constructie van het eigene*, 16.

³⁰ M. Duijvendak 'Ligamenten van de staat? Over regionale identiteit en de taaheid van de provincie', *BMGN Low countries historical review* 123 (2008) 342-353, aldaar 343.

³¹ Ibidem, 343.

Hoofdstuk 1: De stedelijke transformatie van Tilburg en het fin de siècle-sentiment

De lokale krant was gedurende de onderzoeksperiode van deze scriptie bij uitstek hét medium waarmee carnavalsvoorstanders hun meningen verkondigden. Met name in de periode vóór de legalisering van het openbare carnaval, plaatsten de lokale kranten ingezonden stukken waarin carnavalsvoorstanders het strenge beleid aangaande het carnaval bekritiseerden. Deze kritiek ging vaak gepaard met ironie over de stedelijke transformatie onder leiding van de toenmalige burgemeester Cees Becht. In 1965 verscheen in *Het Nieuwsblad van het Zuiden* de volgende boutade, ingezonden door een anoniem persoon:

Moos ging carnaval vieren en zette zijn fiets tegen een gebouw in Tilburg. Na een paar dagen komt Sam hem tegen en zegt: ‘Zo, ben je te voet?’ Ja, zegt Moos. Ik kan mijn fiets niet meer vinden. Het gebouw waartegen ik hem gezet heb, staat er ook niet meer.³²

Mijns inziens is deze bron tekenend voor de manier waarop de carnavalsvoorstanders omgingen met de, in hun ogen, teleurstellende houding van de lokale autoriteiten jegens het seizoensfeest. De plaatselijke regelgeving stond namelijk in de weg van hetgeen waar deze groepering behoefte aan had; een vervaardiging van een openbaar stadscarnaval met volkskarakteristieke uitingen die het Tilburgs eigen zou representeren.

In dit hoofdstuk wordt de sociaaleconomische situatie in Tilburg tussen 1955 en 1975 toegelicht. Alvorens dit gedaan wordt, dient de lezer een korte indruk te verkrijgen hoe de textielindustrie Tilburg tot een voornamelijk stad wist te maken en hoe het volk zich met deze nijverheid identificeerde. Naarmate het hoofdstuk vordert zal duidelijk worden dat de stedelijke transformatie bijdroeg tot een zogenaamd fin de siècle-sentiment, dat op zijn beurt weer leidde tot een heroriëntering op de lokale en regionale identiteit binnen het Tilburgse carnaval.

Tilburg als prominente textielstad

In de zeventiende eeuw verkreeg Tilburg een nieuwe plaats binnen het textiellandschap. In deze periode gingen rijke families de concurrentie met de op dat moment toonaangevende textielstad Leiden aan. De Tilburgse huiswevers produceerden goedkoper dan de Leidse fabriekswevers. Dit leidde tot een verplaatsing van een deel van het personeel van Leiden naar Tilburg. Pieter

³² ‘Carnavalesque’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (2 maart 1965).

Vreede (1750-1837) nam hierin het initiatief.³³ Gedurende de tijd nam het aantal textielondernemingen aanzienlijk toe. Aan het begin van de negentiende eeuw was bijna de gehele Tilburgse beroepsbevolking werkzaam in de wolindustrie. Halverwege de negentiende eeuw groeide Tilburg uit tot een cruciaal centrum binnen de landelijke textielsector. Dit kwam onder meer door de aansluiting van de stad op het nationale treinnetwerk in 1863. De toename van de textielfabrieken zorgden mettertijd ook voor een bevolkingsgroei. Rond 1900 was de bevolking van Tilburg binnen veertig jaar meer dan verdubbeld. De stad telde rond die tijd 40.000 inwoners.³⁴ Naast de textielindustrie ontstonden er ook fabrieken op het gebied van metaalnijverheid. Bovendien werd in Tilburg de Werkplaats van de Nederlandse Spoorwegen geïnstalleerd en richtte het Eindhovense bedrijf Philips een groot zusterbedrijf op in de stad. Nog vóór de Tweede Wereldoorlog was Tilburg, na Eindhoven, de meest geïndustrialiseerde stad van Nederland.³⁵

Na de Tweede Wereldoorlog behoorde Tilburg niet tot de zwaarst getroffen steden van Nederland. Toch leed de stad aanzienlijk onder de Duitse bezetter. De Centrale Werkplaats van de Nederlandse Spoorwegen was voor een groot deel verwoest. Achttien fabrieken waren zwaar beschadigd en de infrastructuur was flink toegetakeld.³⁶ Ondanks deze tegenslagen wisten de textielfabrikanten in 1948 het voormalige productieniveau opnieuw te bereiken. Toch verkreeg de wolindustrie nieuwe tegenslagen. Ditmaal van de landelijke politiek. Onder de toenmalige minister-president Willem Drees (1886-1988) werd de geleide loonpolitiek gevoerd. Dit hield in dat de basislonen binnen Nederland gecentraliseerd werden.³⁷ Deze nieuwe lonen lagen hoger dan voorheen, waardoor de Tilburgse textielfabrikanten de grootste moeite hadden om te concurreren met wolindustrieën in het buitenland, waar de lonen veel lager lagen. Met name de Italiaanse stad Prato was de Tilburgse fabrikanten een doorn in het oog.³⁸

Door de verhoging van de loonkosten, bleven eventuele technische innovaties uit. Bovendien hielden de fabrikantenfamilies vast aan een achterhaalde bedrijfsstructuur, waardoor reorganisaties of nieuwe strategische denkbeelden zelden voorkwamen. Aan het einde van de jaren vijftig werden de eerste fabrieken in Tilburg gesloten. Dit proces zette zich voort totdat er in de jaren zestig en zeventig niets meer van overbleef. De fabrieken, die soms wel anderhalve

³³ Van den Heuvel, *Nozems op de heuvel, tieners in de soos*, 22.

³⁴ Ibidem, 22.

³⁵ Ibidem, 22-23.

³⁶ H. van Doremalen, 'Als een feniks uit zijn as' in: C. Gorisse, N. Arts en R. Peeters, *Tilburg, stad met een levend verleden: de geschiedenis van Tilburg vanaf de steentijd tot en met de twintigste eeuw* (Tilburg 2001) 429-526, aldaar 430-431.

³⁷ Ibidem, 434.

³⁸ H. van Doremalen, *De kleine geschiedenis van Tilburg deel 11: Allemaal Tilburgers* (Zwolle 2010) 78.

eeuw lang de economie en werkgelegenheid in Tilburg overeind hielden, verdwenen uit het zicht.

De verstandhouding tussen de geestelijkheid en de fabrikanten

Tilburg was naast een industriestad ook een enorm katholiek bolwerk. Doordat de stad tot aan de twintigste eeuw tamelijk geïsoleerd lag, stelt socioloog Mark van den Heuvel, heeft het katholicisme hier ongestoord zijn macht kunnen behouden. In 1947 was 96% van de bevolking katholiek en dat was in 1960 nog steeds het geval.³⁹

In tegenstelling tot de omringende steden zoals s'-Hertogenbosch en Breda bestond er in Tilburg geen groei vanuit een historisch centrum. In principe werd Tilburg een stad doordat verschillende buurtschappen - ook wel herdgangen genoemd - tegen elkaar aangroeiden. Dit gegeven zorgde ervoor dat de stedelijke indeling hoofdzakelijk bestond uit een verzameling van parochies.⁴⁰ Iedere parochie had een eigen naam, een kerk en een geestelijk leider. Voorbeelden hiervan waren Korvel, Besterd, Heuvel, Loven en Broekhoven.

Tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw waren de sociale voorzieningen zoals sportclubs, vrije-tijdsverenigingen en het onderwijs direct verbonden met de parochies. De arbeidersgezinnen waren in eerste instantie inwoners van de eigen parochie en verlieten deze zelden. Dit leidde tot kleine, hechte leefomgevingen die reikten tot aan de barrière met de andere parochies. Het relatief kleine aantal inwoners binnen deze wijken werden door de pastoor nauwlettend in de gaten gehouden. Bovendien zorgde een 'ons-kent-ons-cultuur' voor directe onderlinge controle. De katholieke leer was streng en als men over de schreef ging, werd men daarop aangesproken of onthouden van sacramenten, wat in die tijd een forse straf was.⁴¹

De fabrikantenfamilies bezaten grote woningen en vakantieresidenties. Een aantal van hen woonden in villawijken zoals Zorgvlied. Echter, veel fabrikanten kozen ervoor om juist in de parochies te wonen, alwaar de fabrieken midden in de wijk stonden. De fabrikant liet dan een woning naast of vlakbij de fabriek bouwen en daar omheen plaatste hij arbeidershuizen zodat de fabrieksarbeiders dichtbij de werkplek konden wonen. Buiten dat de fabrikant werkgever was, voorzag hij de arbeiders ook van sociale voorzieningen, en zat hij vaak in het bestuur van maatschappelijke organisaties.⁴² Op deze manier hadden de fabrikanten zowel

³⁹ Van den Heuvel, *Nozems op de heuvel, tieners in de soos*, 26.

⁴⁰ Van Doremalen, *De kleine geschiedenis van Tilburg deel 11: Allemaal Tilburgers*, 11.

⁴¹ Van Doremalen, *Tilburg, stad met een levend verleden*, 360.

⁴² Van den Heuvel, *Nozems op de heuvel, tieners in de soos*, 27-28.

binnen als buiten de fabriek invloed op de Tilburgse inwoners. Dit gebeurde veelal in samenwerking met de pastoor. Vaak kwamen de pastoor en de fabrikant uit dezelfde familie of hadden zij goede banden met elkaars familie. In de elitaire katholieke gezinnen werd er vaak één zoon naar een seminarium gestuurd om vervolgens een geestelijke functie uit te oefenen.⁴³ Op deze wijze wist de Tilburgse elite de macht binnen eigen kring te behouden.

Deze bewuste relatie tussen de geestelijkheid en de lokale industrieën werd door de arbeiders niet op prijs gesteld. Maar afgezien van een aantal stakingen in 1947, stelde de Tilburgse arbeider zich over het algemeen loyaal op tegenover de machthebbers. Volgens Van den Heuvel bestond er onder de arbeiders veel geklaag maar dit leidde nooit echt tot collectief verzet.⁴⁴ Verder waren de Tilburgse arbeiders nooit echt actief binnen personeelsraden of vakbonden. Bovendien heerste de angst dat wanneer zij in verzet zouden komen, er de kans bestond dat zij geïsoleerd zouden raken binnen de parochie. Ondanks de eerdergenoemde ergernissen beseften de arbeiders dat zij hun identiteit en rol als inwoner ontleenden aan de parochiale samenleving.

Aan het einde van de jaren vijftig verloren de geestelijken langzaamaan de grip op de inwoners van de parochies. De hogere inkomens van de arbeiders en de opkomst van een welvarende consumptiemaatschappij, die grote aantallen producties van onder meer auto's, televisies en radio's teweegbracht, leidde tot ruimdenkende inzichten en nieuwe leefstijlen. De toenemende welvaart zorgde ervoor dat ook jongeren over eigen geld konden beschikken⁴⁵ en daardoor niet langer afhankelijk waren van de parochies. De opkomende verzorgingsstaat nam de rol over van het eerdergenoemde duïmviraat, en de maatschappelijke taken werden overgenomen door overheidsloketten met professionals in dienst. De congregaties, stelt Van Doremalen, verdwenen tegelijkertijd met de textielindustrie uit het stadsbeeld.⁴⁶

De stedelijke transformatie

Op politiek vlak was de Katholieke Volkspartij (1945-1980) oppermachtig in Tilburg. Tot 1975 wist de KVP het merendeel van de zetels te behouden. In 1949 bezat de partij maar liefst zesendertig zetels. De Partij van de Arbeid volgde met een schaars aantal van zes zetels.⁴⁷ In 1966, het jaar waarin de Carnavalsstichting Tilburg net een jaar bestond, lagen de verhoudingen

⁴³ Ibidem, 32.

⁴⁴ Ibidem, 32.

⁴⁵ P. de Rooy, *Republiek van rivaliteiten: Nederland sinds 1813* (Haasbeek 2002) 219-220.

⁴⁶ Van Doremalen, *Tilburg, stad met een levend verleden*, 508.

⁴⁷ Van den Heuvel, *Nozems op de heuvel, tieners in de soos*, 30.

niet veel anders. De KVP bezat zesentwintig zetels en de tweede partij (PvdA) nog steeds zes zetels.⁴⁸ De KVP die na de oorlog was opgericht, voerde een verzuild politiek beleid dat zich richtte op het voor Tilburg stevig kenmerkende ‘lokalisme’. Daarnaast slaagde de KVP erin zich te profileren als een partij die opkwam voor alle standen in de Tilburgse samenleving.⁴⁹

Toch ontstond er binnen de KVP ook zicht op de maatschappelijke en economische vernieuwingen na de periode van wederopbouw. In 1957 trad Cees Becht aan als burgemeester van Tilburg. Al gauw had de politicus, afkomstig uit Bergen op Zoom, oog voor de eenzijdige economische structuur binnen Tilburg. Hoewel de textielfabrieken in noodweer verkeerden, bleef de stad inzetten op de textielindustrie. Becht moest een keuze maken voor de toekomst en besloot in te zetten op vernieuwing. In 1959 presenteerde de burgemeester een achtjarenplan, dat volgens Van den Heuvel al gauw bekend raakte als het ‘72-miljoenenplan’.⁵⁰

In principe was het 72-miljoenenplan een geüpdatete versie van een ander plan dat in 1953 al aan de stad was toegekend. Volgens Becht oogde de stad als een ‘weinig fraaie negentiende-eeuwse textielstad’ en was deze volgens hem toe aan een zogenaamde ‘plastisch-chirurgische behandeling’.⁵¹ Tilburg moest de uitstraling krijgen van een moderne stad. Dit moest gebeuren op het gebied van woonbouw, bestrating en plantsoenen maar eveneens op het gebied van infrastructuur, onderwijs, cultuur, recreatie en sport. Er moesten nieuwe wegen aangelegd worden, zodat men met de auto naar het centrum kon komen. Maar ook buiten het centrum waren er plannen voor nieuwe woonwijken en industrieterreinen. Een ruime meerderheid van het college stemde voor het 72-miljoenenplan, een minderheid van de KVP zag het plan echter niet zitten en reageerde als volgt:

Het moderniseringsbeleid zou leiden tot de teloorgang van ‘het goede oude’ Tilburg; de stad zou helemaal niet moeten worden opgestoten in de vaart der volkeren; Tilburg was nu eenmaal een gemoedelijke Brabantse stad en dat moest zo blijven ook.⁵²

Het stadsbestuur voegde daad bij woord en in de eerste helft van de jaren zestig kwamen de verhogingen van de spoorbanen tot stand en werd er een geheel nieuw station gebouwd. De befaamde volksbuurt Koningswei moest plaats maken voor nieuwbouw (waaronder de nieuwe stadsschouwburg) en werd daarom gesloopt (zie afbeelding 1 in de bijlage). Tegelijkertijd werd

⁴⁸ Ibidem, 30.

⁴⁹ Van Doremalen, *Tilburg, stad met een levend verleden*, 466-467.

⁵⁰ Ibidem, 458.

⁵¹ Ibidem, 458.

⁵² Ibidem, 458.

er gestart met de bouw van de nieuwe woonwijken Tilburg-Noord, de Reit, het Zand en het Wandelbos. In deze nieuwe wijken is het de parochies nooit gelukt om zich beduidend te vestigen, daar waar veel studenten en mensen van buiten Tilburg in de stad kwamen wonen.⁵³

In 1966 veranderde de visie van het stadsbestuur op de Tilburgse wijken eveneens. In de nota werd gewezen op het belang van sociale en culturele participatie van de burger. Niet in de zin van ‘een gesloten netwerk van sociale betrekkingen’, zoals dat in de parochies wel gebruikelijk was, maar als een organisatie-eenheid waarin sociale en culturele activiteiten een plek zouden moeten krijgen.⁵⁴ In de nota stond niets over het belang van de parochie en de kerk, terwijl in de nota van 1956 nog stevig werd benadrukt dat de kerk en de parochies op sociaal en cultureel gebied vormend waren.

Op het gebied van sport en recreatie koos het lokale bestuur ook voor een vernieuwende aanpak. De nieuwe stadsschouwburg zorgde voor een fikse toename in opera- en toneelbezoeken. Ook investeerde het bestuur in grotere publieke sportparken en kwam er een nieuwe ijsbaan waardoor ook op dit gebied de parochie zijn terrein verloor.⁵⁵

De uitbreiding van het onderwijs, de zorgbranche en de dienstensector leidde tot een groot aantal nieuwe banen in Tilburg. De werkgelegenheid nam hiermee toe en op den duur ontstond er een gevestigde middenklasse in de stad. Daarnaast veranderde de arbeidspositie van de jeugd omdat zij langer onderwijs genoten. Volgens Van den Heuvel was de deelname aan het dagonderwijs tussen 1960 en 1969 verdubbeld. De eens florerende textieldagschool telde in 1962 slechts 287 leerlingen. Vier jaar later was dit aantal nog verder gedaald naar zesenzeventig leerlingen.⁵⁶ De crisis in de textielindustrie en de ontkerkelijking leidde ertoe dat de fabrieken en kerken op den duur leeg kwamen te staan. De gebouwen die eeuwenlang het Tilburgse straatbeeld bepaalden, werden zonder omkijken gesloopt waardoor het karakteristieke stadsgezicht verloren raakte.

Strijd om het behoud van het Tilburgs eigene

In *Tilburg, stad met een levend verleden* wijdt Van Doremalen een sectie aan de reactie van een deel van de Tilburgse bevolking op het moderniseringsbeleid van burgemeester Becht. Volgens de historicus leverden de vlotte veranderingen veel spanningen op in de stad. De gaten in de

⁵³ Van den Heuvel, *Nozems op de Heuvel, tieners in de soos*, 33-34.

⁵⁴ Ibidem, 35.

⁵⁵ Ibidem, 35-36.

⁵⁶ Ibidem, 35.

stad, waarmee Van Doremalen verwees naar de sloop van authentieke gebouwen, waren voor velen ook de gaten in hun ziel.⁵⁷ Met name de textielarbeiders kwamen in noodweer terecht. De meesten restten een werkloosheidsuitkering met weinig uitzicht op een nieuwe baan, aangezien zij eenzijdige kwaliteiten bezaten. De beëindiging van verbondenheid met de fabrieksarbeid, dat sinds de achttiende eeuw van vader op zoon overging, leidde tot psychische problematiek.⁵⁸ Niet alleen het werk was hen ontnomen maar vooral de sociale gelederen waar de fabrieken grote invloed op hadden bleken verloren. Het tastbare gedeelte, ofwel de sloop van fabrieken, kerken en kloosters, versterkte het gevoel van de gedupeerden.

De stadsvernieuwing van burgemeester Becht mag echter niet gezien worden als een tirannie op de gehele Tilburgse bevolking. Een groot deel van de bevolking juichte de moderne ingrepen toe. Zij waren trots op de veranderingen en het feit dat Tilburg steeds veelzijdiger en mobieler werd. In wezen deelde het stadsbeleid de Tilburgse bevolking in tweeën. Zij die de moderniteit toejuichten en zij die de drastische veranderingen hekelden.⁵⁹ Daarbij moet gesteld worden dat de laatste groep niet zozeer tegen een moderniseringsbeleid was, maar wel tegen de ondoordachte wijze waarop het stadsbestuur het karakteristieke straatbeeld elimineerde. In de volksmond kreeg burgemeester Becht dan ook de bijnaam ‘Cees de Sloper’.⁶⁰

Aan het einde van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig ontstond er onder de burgers steeds meer besef dat de omgeving een onderdeel was van de Tilburgse identiteit. De veranderingen op het gebied van mondigheid en het democratiseringsproces zorgde voor steeds meer protesten en actiegroepen die een aantal rigoureuze plannen tegenhielden. Zo was er de ‘Groeseindkwesie’ tussen 1968 en 1971. Het bestuurscollege wilde de nieuwe woonwijk Tilburg-Noord beter aan laten sluiten op het centrum van de stad. Daarvoor zouden meer dan tweehonderd woningen in de oude tussenwijk Groeseind moeten wijken.⁶¹ Veel protesten en spanningen leidden uiteindelijk tot gesprekken tussen het stadsbestuur en de getroffen bewoners om elkaar tegemoet te komen. De groei van soortgelijke protesten en de toename van nieuwe politieke kleuren in de gemeenteraad stuurden de lokale autoriteiten op een culturele bewustwording.⁶² Op deze wijze zijn er toch nog een beperkt aantal gebouwen gered van onttakeling.

⁵⁷ Van Doremalen, *Tilburg, stad met een levend verleden*, 460.

⁵⁸ Ibidem, 438-439.

⁵⁹ Ibidem, 460.

⁶⁰ Ibidem, 459.

⁶¹ Ibidem, 460.

⁶² Ibidem, 460, 470-473.

Het fin de siècle-sentiment

Nu dat de sociaaleconomische context zijn uitwerking in het werkstuk heeft gekregen, dienen we dit in een theoretisch raamwerk te plaatsen. In *Constructie van het eigene* gaan Gerard Rooijakkers, Carla Wijers en Duits volkskundige Konrad Köstlin uitgebreid in op de volkse beweegredenen tot een heroriëntatie op het verleden. Een ‘volkskarakter’ als zodanig, stelt Rooijakkers, bestaat niet. Maar het begrip heeft zeer zeker wel een invloed op het gedrag van mensen.⁶³ Het gewenste volkskarakter van de bedrivers (zij die de gewenste elementen van een volkskarakter toekennen) wordt tentoongesteld door middel van taal, voorkomen en symboliek. Het derde hoofdstuk van deze scriptie gaat uitvoerig in op de wijze waarop de carnavalsinitiators een dergelijk volkskarakter trachtten te construeren. Maar om het geheel te interpreteren moet er eerst onderzocht worden waaróm groeperingen de noodzaak hiervan inzagen.

Volgens Köstlin bestaan er in de geschiedenis conjuncturen waarin de behoefte tot het uitdragen van een volkskarakter sterk aanwezig is. Blijkbaar, stelt hij, zijn nationale crisismomenten in het staatsvormingsproces, zoals een oorlog of een grootschalige herindeling, van groot belang voor constructie en perceptie van eigenheid.⁶⁴ Köstlin gaat hierbij uit van een zogenaamd ‘fin de siècle-sentiment’.⁶⁵ Dit sentiment is eveneens op regionaal en lokaal niveau te bestuderen. Zo constateerde Wijers in haar artikel dat het sentiment ook werd aangewakkerd door naoorlogse maatschappelijke ontwikkelingen en moderniseringsprocessen. Het voortvarende tempo waarin dit verkeerde, leidde tot een gebrek aan houvast van de identiteit. Volgens Wijers werd dit gevoel gecompenseerd door de aandacht te richten op het zogenaamde onveranderlijke verleden.⁶⁶

Aan de hand van dit theoretisch raamwerk probeer ik in dit eerste hoofdstuk onder meer een verklaring te geven waarom de Tilburgse carnavalsinitiators de behoefte voelden om in het Tilburgse carnaval de nadruk te leggen op het ‘onveranderlijke’ verleden en op deze manier een volkskarakter aan de stad toe te kennen. Het bovengenoemde fin de siècle-sentiment had zich in de Tilburgse situatie voltrokken door de ondergang van de eens zo bepalende textielindustrie, de teloorgang van de katholiek-georiënteerde parochies en het ingrijpende

⁶³ Rooijakkers, *Constructie van het eigene*, 23.

⁶⁴ Ibidem, 23.

⁶⁵ K. Köstlin ‘Die Konstruktion des Eigenen’ in: C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs, *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996) 31-44, aldaar 31-33.

⁶⁶ C. Wijers ‘Eén onder de Limburgse narrenkap: een beschouwing over carnavalstradities en de creatie van een Limburgse identiteit’ in: C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs, *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996) 201-218, aldaar 210-211.

moderniseringsbeleid van burgemeester Becht. Deze factoren droegen bij aan de drang van de carnavalsinitiators om een openbaar carnaval te verwezenlijken dat de identiteit van Tilburg moest propageren en verkondigen.

Hoofdstuk 2: De ontwikkelingen binnen het Tilburgse carnaval 1955-1975

Het openbare carnaval dat in de jaren vijftig landelijk op het polygoonjournaal te zien was, ontstond aan het einde van de negentiende eeuw en kende een opleving in de jaren dertig van de twintigste eeuw.⁶⁷ Het openbare carnaval werd niet altijd en overal toegestaan en de tussenkomst van de twee wereldoorlogen zorgden voor jaren van onderbreking. Het openbare carnaval kende destijds één essentieel evenement en dat waren de optochten. Deze optochten bestonden uit verkleedpartijen, praalwagens, komedie, muziek en openlijke spotternij jegens politieke en maatschappelijke kwesties. Voor een impressie van deze optochten verwijs ik naar het beeldmateriaal van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid dat onderaan deze pagina aan de voetnoten is toegevoegd.⁶⁸

In 1946 werd het carnaval in Bergen op Zoom in overleg met het plaatselijke bestuur en de geestelijken opnieuw toegestaan. De autoriteiten in Breda en 's-Hertogenbosch volgden eveneens met een ontheffing van het verbod.⁶⁹ In de volgende decennia kenden Noord-Brabant en Limburg een groei van carnavalsverenigingen die de organisatie van het feest ter hand namen.⁷⁰ Steeds meer gemeentes namen een voorbeeld aan de vermaarde carnavalssteden, wat leidde tot een openbaarheid van het feest. In Tilburg verkregen de carnavalsvoorstanders, na een periode van discussie, in 1965 het lokale recht om hieraan deel te nemen. De Tilburgse jeugd kreeg in 1957 wel toestemming om optochten te houden. Zij zijn dan ook een belangrijk medium gebleken in de strijd om een openbaar carnaval. Dit hoofdstuk schetst een beeld van de Tilburgse ontwikkelingen op het gebied van carnaval en betoogt dat initiators in de loop van tijd steeds meer invloed uitoefenden op de Tilburgse carnavalscultuur.

De aanleiding tot het verbieden van carnaval in de negentiende eeuw

In het begin van de negentiende eeuw kende Tilburg ook een carnavalsviering. Met afschuw keken de geestelijken naar de manier waarop de bevolking het feest destijds vierde. De afkeer van de clerus lag volgens Spapens niet in het gegeven dat er wrede spelletjes met dieren werden gespeeld.⁷¹ Het zogenaamde 'hanenrijden' en 'katknuppelen' kwam geregeld voor tijdens

⁶⁷ Wijers, *Prinsen & clowns in het Limburgse Narrenrijk*, 23.

⁶⁸ Nederlands instituut voor beeld en geluid, <https://www.youtube.com/watch?v=WvPsMzZFW0A&t=51s> (geraadpleegd: 12 december 2019).

⁶⁹ R. van de Laar en M. van Leeuwen-Pilet, *Carnavall: Van agge mar leut et, hatsikidee, salaai en alaaf tot houdoe* (Bijlen 2011) 52.

⁷⁰ Wijers, *Prinsen & clowns in het Limburgse Narrenrijk*, 23.

⁷¹ Spapens, *Vrouwke, 't is vastenavond*, 13-14.

volksfeesten. Het ging de geestelijke leiding meer om de zedelijke overtredingen tussen de mensen onderling. Het carnaval ging namelijk gepaard met hevig drinken, dansen en maskerades. Volgens Van Doremalen kwam dronkenschap in de Meierij geregeld voor. Op zondag rustte er geen zegen op het werk dus werd er veelal gedronken. Ook op de maandagen na feestdagen zoals Driekoningen of het feest van Sint-Jacob werd dit gedaan. Tijdens carnaval liepen deze praktijken volgens de geestelijke autoriteiten geregeld uit de hand. In reactie daarop werden de ‘zondaars’ onthouden van sacramenten. Om verdere incidenten te voorkomen werd het dansen verboden. Bovendien werd er door de kerk in 1847 tijdens carnaval het veertigurengebed ingesteld zodat het volk geen feest kon vieren.⁷²

In 1857 liep een situatie uit de hand toen jongeren gemaskerd over straat de dienst van pastoor Bernard Hafkenscheid (1807-1865) verstoorden. De jongeren droegen al zingend een doek met daarop de tekst ‘herleef Vastenavond’. Hafkenscheid werd zo kwaad dat hij de dienst schorste en het sacrament terug in de kast plaatste. Deze gebeurtenis zaaide verdeeldheid onder de bevolking. Naburige predikers verklaarden het vieren van carnaval tot een doodzonde. In 1865 besloten de lokale autoriteiten om de Vastenavond te verbieden.⁷³ Vanaf dat moment zijn carnavalsvoorstanders het feest in beslotenheid gaan vieren. Halverwege de twintigste eeuw bleken de rollen te zijn omgedraaid en was het niet de geestelijkheid die moeite had met het vieren van carnaval, maar de lokale overheid die problemen zag in bevordering van het feest.

Het besloten carnaval

Het verbod, dat in de jaren vijftig van de twintigste eeuw nagenoeg een eeuw lang bestond, leidde tot een ontwikkeling in de Tilburgse carnavalsgewoonten. Men vierde het carnaval binnenskamers. Dat wil zeggen dat vriendengroepen, kennissen en families het feest onderling in huis vierden. Als men lid was van een vereniging of een club konden zij vergunningen aanvragen voor het vieren van carnaval in daarvoor afgehuurde feestlokalen.⁷⁴ Wat opvalt is dat er talloze sportclubs, vrijetijdsverenigingen, personeelsverenigingen, zorginstellingen en buurthuizen besloten carnavalsbals organiseerden. Carnaval werd dus door velen gezien als een nevenactiviteit van de verschillende verenigingen. Tilburgse Carnavalsverenigingen vormden zich pas echt halverwege de jaren vijftig. Zodoende ontstonden de Gökese Turken en de

⁷² Van Doremalen, *Tilburg, stad met een levend verleden*, 360-362.

⁷³ Ibidem, 362.

⁷⁴ ‘Carnaval in Tilburg’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (21 februari 1955).; ‘Tilburgers vieren in vele zalen hun Carnaval’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (4 maart 1957).

Hasseltse Schuit, die beide in 1955 werden opgericht. In een krantenbericht riep de Hasseltse Schuit al op om het carnaval tot een openbaar gemeengoed te maken.⁷⁵ Uiteindelijk waren het niet zij, maar een lokaal buurthuis dat daartoe de eerste stappen ondernam.

Carnavals gerelateerde uitingen of verkleedpartijen in het openbaar waren strafbaar en konden leiden tot arrestaties. Als de Tilburgse carnavalsvierders het openbare carnaval wilden meemaken, konden zij de optochten in onder meer 's-Hertogenbosch, Breda en Antwerpen bijwonen. Dit gebeurde geregeld en leidde zelfs tot het extra inzetten van treinen en bussen.⁷⁶

Voor de Tilburgse journalisten bleek het besloten carnaval niet erg interessant. Het feest werd immers binnen gevierd waardoor het passieve gedeelte van de bevolking er weinig mee van doen had. Op de voorpagina van de lokale krant verscheen dan ook enkel het illustere carnaval van de omringende steden, die de geringe monotone verslagen van het Tilburgse carnaval overschaduwden.⁷⁷ Toch bestond er een markt voor het feest. In de carnavalsperiode verscheen relatief veel reclame voor verkleed- en feestartikelen, rookwaren, drank en voedingswaren.⁷⁸ Ook bleek het verhuren van feestlocaties goed te zijn voor de omzet van horecaondernemers.⁷⁹ Toch voelden veel ondernemers dat er meer potentie zat in het feest. Later zouden zij de directe aanleiding zijn voor de eerste openbare optocht van Tilburg.

De eerste initiatieven tot een openbare jeugdoptocht

De Tilburgse clerus schaarde zich gedurende de jaren vijftig al een tijd achter initiatieven voor een carnavalsviering. Dit zou goed zijn voor de katholieke ontwikkelingen van het kind. Maar het feest diende op gepaste wijze gevierd te worden en niet langer dan één dag.⁸⁰ De jeugd was bij uitstek een doelgroep waarbij dit gecontroleerd kon worden. In 1956 poogde een zekere heer Gillissen om de schooljeugd verkleed rond te laten trekken door de buurt. De destijds burgemeester Eduard van Voorst tot Voorst (1892-1972) gaf Gillissen de kans om met een goed plan te komen, maar keurde dit na zes vergaderingen toch af.⁸¹

De jeugd bleek wel een sleutel te zijn naar de eerste stappen voor een openbaar carnaval. De jeugd was tenslotte een onschuldige doelgroep en van onzedelijke verrichtingen was op

⁷⁵ 'De Hasseltse Schuit wil dit bereiken', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (10 februari 1965).

⁷⁶ 'Op 3 maart barst de carnavalsleut los', *Nieuwe Tilburgsche Courant* (1 maart 1962).

⁷⁷ 'Oeteldonk in feeststemming', *Nieuwe Tilburgsche Courant* (21 februari 1955).

⁷⁸ 'Verkoop bij Loretti in Tilburg', *Nieuwe Tilburgsche Courant* (19 februari 1955).

⁷⁹ 'Tilburg viert carnaval nog vooral binnenshuis', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (23 februari 1963).

⁸⁰ Spapens, *Vrouwke, 't is vastenavond*, 42.

⁸¹ Regionaal Archief Tilburg [hierna: RAT], Collectie documentatie Tilburg, NL-TbRAT-399 [Hierna: Collectie documentatie Tilburg], 172-173, inv.nr. 399.

jonge leeftijd nog geen sprake. In 1957 was het de Vereniging tot bevordering van Ontspanning en Ontwikkeling in de wijk 'Jeruzalem' te Tilburg die de uitvoering van een eerste jeugdoptocht wist te verwezenlijken. In een brief vroeg de wijkvereniging het gemeentebestuur om toestemming voor een jeugdoptocht van het paleisraadhuis naar de wijk Jeruzalem.⁸² Tevens werd er gevraagd of de burgemeester de symbolische sleutel van de stad aan de jeugdprins zou willen overhandigen. De kersverse burgemeester Becht kwam met het behaaglijke antwoord dat een jeugdoptocht van kleine omvang gehouden mocht worden, maar niet vanaf het paleisraadhuis. De jeugdoptocht mocht enkel door de wijk Jeruzalem trekken.⁸³ Over het overhandigen van de sleutel werd niet eens gerept. De wijkvereniging moest er vermoedelijk maar van uit gaan dat zoiets uit den boze was.

Op zaterdag 2 maart 1957 was het dan zo ver. Voor de eerste keer kwam het carnaval op straat in Tilburg. Aan de jeugdoptocht deden honderdtachtig kinderen mee en naderhand werd een groot kinderfeest (en later een feest voor volwassenen) in het buurtcafé georganiseerd.⁸⁴ De jeugdoptocht bleek een kleinschalig succes dat voor herhaling vatbaar was. In 1958 en 1959 werd er opnieuw getracht om de optocht vanaf het paleisraadhuis te laten vertrekken maar dit bleek tevergeefs. De optocht was volgens het stadsbestuur van onvoldoende belang om daar groen licht aan te geven. Tevens zou dit aanzetten tot bevordering van het openbare carnaval en daar zat het plaatselijke bestuur niet op te wachten.⁸⁵

Jeruzalem was een redelijk gesloten volksbuurt die na de Tweede Wereldoorlog ten behoeve van de arbeiders werd gebouwd. Opvallend is dat de wijkvereniging nauw samenwerkte met Tilburgse studenten om het kinderfeest tot een succes te laten komen.⁸⁶ De carnavalsgezinde groeperingen bestonden dus uit arbeiders, sociaal werkers, studenten en kinderen. Het openbare carnaval was blijkbaar iets wat doordrong in meerdere lagen van de bevolking. Het duurde dan ook niet lang voordat andere wijkverenigingen het gemeentebestuur ook om toestemming vroegen om dergelijke jeugdoptochten te houden. De jeugdoptochtjes werden miniatuurversies van de alom bekende optochten uit 's-Hertogenbosch en Breda, compleet met een jeugdprins, een prinsenvoetgast, kinderorkesten en kleine wagens.

⁸² Regionaal Archief Tilburg [hierna: RAT], Gemeentebestuur van Tilburg 1938-1985, NL-TbRAT-484 [hierna: Archief gemeentebestuur], 5213-5216 Stukken betreffende de viering van carnaval 1957-1985, inv.nr. 484 (16 december 1957).

⁸³ Ibidem, (7 januari 1958).

⁸⁴ 'Zotheid vierde weer hoogtij', *Nieuwe Tilburgsche Courant* (4 maart 1957).

⁸⁵ RAT, Archief gemeentebestuur, 5213-5216 Stukken betreffende de viering van carnaval 1957-1985, inv.nr. 484 (27 januari 1958).

⁸⁶ 'Carnavalsoptocht door Jeruzalem', *Nieuwe Tilburgsche Courant* (17 februari 1958).

In 1960 bundelden diverse wijkverenigingen, kinderkoren, vrijetijd-clubs en horecabedrijven de krachten bijeen. In een brief aan de burgemeester vroeg het bestuur van de zogeheten Tilburgse Kindercarnavalsverenigingen een vergunning aan om een kinderoptocht in het centrum van de stad te houden.⁸⁷ De optocht werd toegestaan tot een bepaalde omvang. Daarbij moest het verkeer zo min mogelijk gehinderd worden. Bovendien wilde het stadsbestuur de nadruk leggen op het volgende:

Bovendien wensen wij in het verlenen van deze toestemming geenszins of ook maar enigermate tot uitdrukking gebracht te zien, dat wij de openbare carnavalsviering in deze gemeente zouden willen aanmoedigen of bevorderen. Er moet ook niet gerekend worden op een ontvangst van het paleisraadhuis.⁸⁸

Aan de jeugdoptocht in 1960 deden drieduizend kinderen mee. Het geheel bestond uit zestien praalwagens, maskerades en jeugddrumbands. De optocht trok ongeveer 30.000 toeschouwers.⁸⁹ De jeugdoptochten werden een jaarlijkse gewoonte in de stad, maar ondanks de vele verzoeken tot een officieel ontvangst van de prins, liet het gemeentebestuur nooit van zich horen. Uit de volgende bron blijkt dat de organisatie van de jeugdoptocht uit was op enige provocatie:

Wij zijn van het jaar met een bus van de BBA gekomen, maar als de toestand verandert kom ik misschien nog wel eens over het Bels-lijntje in het nieuwe station aan en dan naar de nieuwe schouwburg. Alles nieuw in Tilburg, misschien zelfs nieuwe wetten zodat de grote mensen ook carnaval mogen vieren net als wij. (...) Laat de groten maar horen en zien dat zij van de jeugd nog iets kunnen leren. (...) Lang leve de lol, leve de kruiken.⁹⁰

De bovenstaande bron is afkomstig uit de *Nieuwe Tilburgsche Courant* en betreft een toespraak, gehouden door de jeugdprins in 1961. Uit het bericht valt op te maken dat de toespraak van de prins enigszins in dienst stond van een ultiem doel; een openbaar carnaval voor volwassenen. De subtiele wijze waarop carnavalsinitiators de jeugd als medium gebruikten om een

⁸⁷ RAT, Archief gemeentebestuur, 5213-5216 Stukken betreffende de viering van carnaval 1957-1985, inv.nr. 484 (29 januari 1960).

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ 'Goed geslaagde kinderoptocht 't Kruikse legde grondslag voor vrij Tilburgs carnaval', *Nieuwe Tilburgsche Courant* (29 februari 1960).

⁹⁰ 'Ge kunt komen kèken... Jeugdoptocht van 't kruikske hoogtepunt carnavalsviering', *Nieuwe Tilburgsche Courant* (13 februari 1961).

maatschappelijk statement te maken blijkt onder meer uit deze toespraak. Daarbij werd opnieuw verwezen naar het moderniseringsbeleid van burgmeester Becht.

De provocerende initiatieven tot een openbaar carnaval

In Tilburg ontstond steeds meer ongeduld onder volwassen carnavalsvoorstanders. Op provocatieve wijze lieten zij weten niet langer gehoorzaam te zijn aan het stadsbestuur. Het was de Tilburgse sportvereniging H.S.C.T. die het gemeentebestuur voor het eerst om toestemming vroeg een praalwagen van het Wilhelminapark naar het Smidspad te laten rijden. Het zou hier om een volwassen prinsontvangst van de eigen vereniging gaan. In een kanttekening, geschreven door de burgemeester, stond nadrukkelijk: “Mijns inziens niet doen, want dan kunnen er nog wel tien en meer prinsen komen als iedere vereniging een prins aanschaft.” Aan het verzoek werd dan ook geen gehoor gegeven.⁹¹

Ondanks het schriftelijke verbod werd op vrijdag 22 februari 1963 de kleine optocht toch in gang gezet. Het waren de eerste tekenen van openbaar verzet jegens het gemeentebestuur. Op een praalwagen met sirenegeluiden, ondersteund door een boerenkapel (blaasorkest), legde de prins van H.S.C.T. samen met zijn raad van elf de korte route van nog geen driehonderd meter af.⁹² Vermoedelijk was dat ook de reden waarom de politie niet ingreep. Tegen de tijd dat zij op locatie zouden zijn, was het optochtje immers voorbij.

Nog de zaterdag daarop was het de nieuwe carnavalsvereniging De Bierpompen die de provocaties extra kracht bijzette. Op ludieke wijze kwam de prins van de carnavalsvereniging met de trein vanuit Oisterwijk (een nabijgelegen dorp met treinstation) naar het centraal station van Tilburg. Omringd door een geleidelijke toename van publiek, hield hij de volgende redevoering:

Tilburg heeft een nieuw politiebureau, een postkantoor, een schouwburg met zoveel opera's, toneelavonden, cabarets en shows. (...) Zelfs Toon Hermans trad op in de stad. (...) Tilburg is eraan toe om ook die ene heerlijkheid: carnaval binnen zijn poorten te halen.⁹³

Deze toespraak toont elementen uit het eerste hoofdstuk. Het beleid van Becht toverde de stad om tot een modern bolwerk waar volgens de prins geen ruimte voor een openbaar carnaval zou

⁹¹ RAT, Archief gemeentebestuur, 5213-5216 Stukken betreffende de viering van carnaval 1957-1985, inv.nr. 484 (30 december 1962); Ibidem, (16 januari 1963).

⁹² ‘Prins carnaval in Tilburg’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (23 februari 1963).

⁹³ ‘Prins Vattum Van ’t I kreeg vorstelijk onthaal’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (26 februari 1963).

zijn. De bron toont onderliggende gevoelens van onenigheid. De carnavalsinitiators voelden zich duidelijk belet in hun behoefte om een identiteit dragende cultuur in een transformerende stad te creëren. Na de oratie reed de prins met zijn aanhang in een koets, gevolgd door een versierde vrachtwagen door de straten van Tilburg.⁹⁴ Na een korte achtervolging werden zij staande gehouden door de politie.

Het jaar daarop, in 1964, nam dezelfde carnavalsvereniging in samenwerking met de carnavalsvereniging De Steunzolen een nieuw initiatief. Op brutale wijze werd er in de lokale krant aangekondigd dat zij een openbare volwassen optocht organiseerden. Onder leiding van een muziekkapel zou eenieder gekostumeerd achter de prins en zijn gevolg door de stad paraderen om vervolgens bij een broedervereniging de stoet te ontbinden. Dit mondde uit in een openbare verstoring waarbij de politie drie calèches, drie vrachtwagens en twee personenauto's achtervolgde. Desondanks werd de eindstreep behaald alwaar er in de kroeg nog een handgemeen met de politie ontstond. Uiteindelijk liep de situatie goed af en werden er enkel personalia genoteerd.⁹⁵

De economische motieven en de directe aanleiding tot een openbaar carnaval

Na twee tumultueuze jaren bleek de toon wel gezet. Het gemeentebestuur kon het carnavalsbeleid niet lang meer op deze manier voeren. Dré Meulenbroek, een opmerkelijke horecaondernemer, wist dat maar al te goed. In een briefwisseling met het stadsbestuur deelde hij mede dat er een onderzoek werd ingesteld naar de haalbaarheid van een openbaar carnaval in Tilburg.⁹⁶ Daartoe behoorde het vergaderen met de Tilburgse carnavalsverenigingen om op gepaste wijze een prins en een raad te verkiezen. Aan firma's die geïnteresseerd waren in het idee zouden vergoedingen worden gevraagd ter ondersteuning van het proces (waaronder de gemeente zelf). Ook zou er een carnavalskrant komen, waarin de advertenties zouden bijdragen aan het carnavalsbudget. Het betreffende plan zou dan voorgelegd worden aan het gemeentebestuur. Meulenbroek sloot de brief af met de subtiële mededeling dat de burgemeester de kans kreeg om het feest in handen van een verantwoordelijke groep te leggen die toezag op een geordende structuur. Zou hij hiermee te lang wachten dan zou de jeugd, die nu al zeven jaar lang carnaval vierde, mogelijk wel het heft in eigen handen nemen.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ 'Carnavalsstoet door politie ontbonden', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (11 februari 1964).; 'Op maandag 10 februari Carnavals-optocht van de Bierpompen', *Nieuwe Tilburgsche Courant* (5 februari 1964).

⁹⁶ RAT, Archief gemeentebestuur, 5213-5216 Stukken betreffende de viering van carnaval 1957-1985, inv.nr. 484 (8 december 1964).

Na de voorvallen in 1963 en 1964 bleek de onderhandelingspositie van het stadsbestuur niet meer zo sterk als voorheen. Meulenbroek maakte kundig gebruik van de situatie waardoor het college van burgemeester en wethouders uiteindelijk zwichtte. In een antwoord op de brief liet de burgemeester weten bereid te zijn om kennis te nemen van de plannen van Meulenbroek.⁹⁷ Een enthousiaste Meulenbroek betoogde in een latere brief, gericht aan alle Tilburgse horecaondernemers, het volgende:

De jeugd die zes jaar geleden begon aan de jeugdoptocht is inmiddels 20, 21 jaar geworden en zijn ook onze klanten, en zij verwachten van ons, horecaondernemers medewerking, en of men er nu voor of tegen is, men moet zijn medewerking verlenen. Carnavalsviering is nu eenmaal voor 90% een horecafeest met horecawinsten.⁹⁸

De houding van Meulenbroek getuigt als bewijsvoering dat het realiseren van een openbaar carnaval eveneens gestoeld was op economische motieven. Dezelfde houding zou zich in 1971 - toen het carnaval al zes jaar openbaar was - opnieuw vertonen. In dat jaar werd namelijk de eerste (nog bestaande) Kroegendweiltocht georganiseerd als antwoord op het Kielenbal dat voor het eerst in 1969 werd gehouden.⁹⁹ Een samenwerking tussen achtenzeventig sportverenigingen en de carnavalsvereniging 'de Kielen' leidde tot een kolossaal feest in de stadssporthal (zie afbeelding 2 in de bijlage). Het Kielenbal werd op de vrijdag vóór carnaval gehouden en luidde voor vele carnavalsvierders het begin van het volksfestijn in. De organisatie verkocht jaarlijks gemiddeld 6000 toegangskaartjes. In de stadssporthal kon men terecht bij twintig taplocaties en waren de bezoekers getuige van vele optredens, kansspelen en een bezoek van de stadsprins.¹⁰⁰

Het Kielenbal bleek een daverend succes maar leverde de horecabedrijven in het centrum van Tilburg problemen op. Tijdens het Kielenbal was het centrum van Tilburg nagenoeg onbevolkt waardoor de horecalieden eventuele winst misliepen. Daarom werd er in 1971 door een aantal horecaondernemers de Kroegendweiltocht georganiseerd.¹⁰¹ De carnavalsvierders konden dan een stempelkaart halen om vervolgens bij alle deelnemende kroegen te consumeren in ruil voor een prijs. Vanaf 1973 bleek de Kroegendweiltocht een ware concurrentie voor het Kielenbal en trok het gemiddeld 4000 carnavalsvierders.¹⁰² In een

⁹⁷ Ibidem, (16 december 1964).

⁹⁸ Ibidem, (25 januari 1965).

⁹⁹ 'Kielenbal wordt een enorm festijn', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (13 februari 1969).

¹⁰⁰ 'Kielenbal startsein voor het zottefeest in Kruikenstad', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (7 februari 1970).

¹⁰¹ 'Eerste Tilburgse Kroegendweiltocht 1971', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (17 februari 1971).

¹⁰² 'Super-Kroegentocht in Tilburgs centrum', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (22 februari 1974).

vermoedelijke poging om de concurrentie te ontlopen verzocht Meulenbroek (destijds nog enkel lid van de lokale horecagroep) de Carnavalsstichting Tilburg het Kielenbal zelfs te laten verplaatsen naar een week vóór carnaval.¹⁰³ Deze inbreng werd echter nooit gerealiseerd.

Naast de maatschappelijke behoefte aan een openbaar carnaval merken we dat economische motieven eveneens een aanzienlijke rol spelen in de ontwikkeling van het feest. Geenszins wordt er geprobeerd Meulenbroek te positioneren als een persoon die enkel baat had bij de winsten van het feest. In beginsel bleek zijn ondernemend talent en genegenheid voor het feest cruciaal voor het realiseren van een openbaar carnaval.

De eerste optocht en de oprichting van Carnavalsstichting Tilburg in 1965

Onder leiding van Meulenbroek kreeg het Comité Stadscarnaval Tilburg het in 1965 voor elkaar om de eerste openbare optocht door de stad te laten trekken. Prins Pierre I was de eerste officiële stadsprins. De optocht was viereenhalve kilometer lang en daarmee één van de grootste optochten van Brabant. De stoet trok tussen de 60.000 en 70.000 bezoekers.¹⁰⁴ Wegens succes werd er door dezelfde initiators een nieuwe stichting in het leven geroepen. De Carnavalsstichting Tilburg. Deze had tot doel: ‘het bevorderen van een juiste carnavalsviering in Tilburg.’¹⁰⁵ Daarnaast liet het weten ‘een carnaval op poten te zetten, dat kan wedijveren met alle carnavalssteden in het zuiden van het land’.¹⁰⁶ In een later rapport uit 1966 stond zelfs beschreven dat de stichting moest streven naar bewondering van buitenaf.¹⁰⁷ In de eerste plaats lag de focus dus op het lokale carnaval, maar tegelijkertijd wilde de stichting ook een respectabele plaats binnen het Brabantse carnavalslandschap verkrijgen. Om dit te bereiken moest Tilburg dus in de belangstelling van de omringende carnavalssteden komen te staan.

Ondanks dat de stichting enige professionaliteit uitdroeg, stelde het stadsbestuur zich in de eerste jaren argwanend op tegenover het carnaval. In 1965 en 1966 bleef een ontvangst op het paleisraadhuis uit. Ook zag het gemeentebestuur geen redenen om de stichting van subsidie te voorzien. Een verzoek om een beeld van een ‘kruik’ op de Heuvel (kernplein in de binnenstad

¹⁰³ Regionaal Archief Tilburg [hierna: RAT], Carnavalsstichting Tilburg, NL-TbRAT-285 [hierna: Archief Carnavalsstichting Tilburg], 52: Rapporten, verslagen etc. van diverse instellingen; Optochtrechtlement; Statuten, inv.nr. 285 (18 mei 1972).

¹⁰⁴ ‘De schönste stad doet nu ook mee: Tilburgse stoet opende glorieus carnaval’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (1 maart 1965).

¹⁰⁵ RAT, Archief Carnavalsstichting Tilburg, 58: Verslag + Voorstel Herstructurering; Carnaval Organisatie 1970 – 1971, inv.nr. 285 (1965).

¹⁰⁶ RAT, Archief gemeentebestuur, 5213-5216 Stukken betreffende de viering van carnaval 1957-1985, inv.nr. 484 (7 mei 1965).

¹⁰⁷ RAT, Archief Carnavalsstichting Tilburg, 62: Plakboeken, 1965 – 1968, inv.nr. 285 (september 1966).

van Tilburg) te plaatsen werd ook afgewezen. De kruik mocht wel voor een korte tijd op het Willemsplein staan, mits deze op tijd zou worden opgeruimd.

Een hechtere band tussen de burgemeester en de stichting ontstond pas in 1967 nadat een verzoek van het stadsbestuur aan de stichting werd gehonoreerd. De burgemeester verzocht de stichting namelijk om een landelijke campagne te steunen, die het rijden onder invloed van alcohol ontmoedigde. De stichting stelde zich naargelang steeds verantwoordelijker op en droeg bij aan maatschappelijke standpunten en gedragsregels rondom het carnaval. De stichting imponeerde door in 1969 de auto van de prins onder de carnavalsvierders te verloten en zo de landelijke campagne te steunen (zie afbeelding 3 in de bijlage). Deze welwillende houding, en het feit dat steeds meer carnavalsvierders in de openbaarheid traden, leidde tot het besluit van de burgemeester om in 1967 de symbolische sleutel van de stad aan de prins te overhandigen.

Nadere verzoeken van organisatorische aard, zoals het plaatsen van carnavalssymbolen, optochtwijzigingen, of het op straat verkopen van 'merchandise' ten behoeve van de stichting werden zonder tegenspel ingewilligd. Het duurde echter tot 1971 voordat de stichting gemeentelijke subsidie ontving. Dit had ten eerste te maken met het feit dat de stichting zich vanaf 1969 structureel bezighield met hulpbehoevende groeperingen in de Tilburgse samenleving zoals ouderen en zieke kinderen. In de carnavalsperiode bezocht de prins met zijn gevolg geregeld bejaardenhuizen en ziekenhuizen om aldaar een klein feest in gang te zetten. Dit werden 'good-will-activiteiten' genoemd en brachten veel lof met zich mee.¹⁰⁸ Ten tweede achtte het gemeentebestuur de stichting in 1971 dusdanig professioneel dat een toekenning van subsidie verantwoord leek.¹⁰⁹ Een grondige reorganisatie in 1970 leidde immers tot een efficiënte werkverdeling en meer betrokkenheid van carnavalsverenigingen in de stad.

De rol van de lokale media

Tot slot wil ik de rol van de media in deze scriptie niet onbenoemd laten. In de vele krantenberichten die over de periode van 1955 tot 1975 zijn onderzocht, heerste een vooruitstrevende gedachte over het carnaval. Voortdurend werd de lezer erop gewezen dat het carnaval in Tilburg onderontwikkeld was. Bovendien werden de openbare carnavalsactiviteiten continue in contrast gesteld met de vermaarde carnavalssteden in de omgeving.

¹⁰⁸ 'Prins Joep I bezocht zieken en bejaarden', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (10 februari 1970).

¹⁰⁹ RAT, Archief gemeentebestuur, 5213-5216 Stukken betreffende de viering van carnaval 1957-1985, inv.nr. 484 (8 oktober 1970).

Ieder jaar werd er gewezen op de manier waarop in Tilburg het carnaval gevierd werd. Woorden als ‘ingetogen’, ‘bijzonder’ en ‘binnenshuis’ keerden vaak terug.¹¹⁰ In opiniestukken kwamen zelfs de woorden ‘gebrekkig’ en ‘mak’ voor.¹¹¹ Op ironische wijze schreef een journalist dan ook het volgende:

De stad haalt geen prins in en het Paleis-Raadhuis blijft ook deze dagen de hechte burcht van het eigen gemeentebestuur, waar geen gemaskerde feestvierders toegang krijgen. Er rijdt geen optocht door de stad en de straten blijven bespaard voor confetti en kleurige slingers, die in de zuidelijke carnavalsplaatsen op de route van de stoet een tapijt leggen.¹¹²

Toen de jeugdoptocht in 1960 voor het eerst door het centrum van de stad mocht trekken, werd dat dan ook onverlet voorpaginanieuws. Hoewel de titel van het krantenartikel het woord ‘goedgeslaagd’ bevatte, schroomde de krant niet om kritiek te leveren. Zeker een decennium lang klaagden journalisten over het feit dat het publiek on-gekostumeerd en onverschillig langs de kant stond. In 1966 vergeleek een journalist de optocht dan ook met devotionele processies. Uit ongenoegen werd een fotomontage in de krant geplaatst, waar de starre gezichten te zien waren (zie afbeelding 4 in de bijlage)¹¹³ Daarnaast zou er te weinig muziek zijn en zouden de optochten teveel oponthoud vertonen. Op ongenadige wijze werden de optochten getoetst aan de grote ‘voorbeeldoptochten’ in de Brabantse omgeving.

De kritische noten van de kranten hielpen echter wel bij de ontwikkeling van de Tilburgse carnavalsgeest. Ieder jaar riep de stichting op om de optocht op enthousiaste en feestende wijze te benaderen. De lokale kranten trachtten allerm minst het carnaval te berispen. Zowel de *Nieuwe Tilburgsche Courant* als *Het Nieuwsblad van het Zuiden* droegen bij aan de promotie van het volksfeest door onder meer ruimte te maken voor opiniestukken, het uitbrengen van carnavalskranten, het organiseren van tekenwedstrijden voor de jeugd en het afnemen van interviews.¹¹⁴ In zekere zin kan de Tilburgse journalistiek zich scharen onder de carnavalsinitiators.

¹¹⁰ ‘Carnaval demasqué in Tilburg’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (19 februari 1958).

¹¹¹ ‘Tilburg viert carnaval nog vooral binnenshuis’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (23 februari 1963).

¹¹² ‘’t Is (weer) Carnaval...’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (7 februari 1959).

¹¹³ ‘Tilburgs publiek keek naar een soort carnavalsprocessie’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (21 februari 1966).

¹¹⁴ ‘Wat zij er van zeggen’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (9 februari 1972).; ‘Tekens- en opstelwedstrijd van ’t Kruikske’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (11 februari 1961).; ‘De schoonste stad doet nu ook mee’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (1 maart 1965).

Het gehoorzame karakter van de bevolking heeft enerzijds geleid tot een stagnatie van het Tilburgse carnavalswezen. Anderzijds heeft het geleid tot een afwijkende manier van carnaval vieren dat men lang als een gewoonte zag. De gewijzigde opstelling van de clerus en de eerste initiatieven tot de jeugdoptochten lieten de carnavalsvierders echter inzien dat ook zij bekwaam waren om een openbaar carnaval te organiseren. De langzame toezeggingen van het stadsbestuur wekten echter de indruk dat men met een goed plan moest komen om een overtuigend carnaval te realiseren. Maatschappelijke en economische drijfveren waren bepalend voor de snelle ontwikkeling van het feest. Bovendien droegen de lokale media bij aan de ontwikkeling door het feest zowel te propageren als te bekritisieren.

Hoofdstuk 3: De vervaardiging van een karakteristiek en legitiem carnaval

Nu dat we een indruk hebben verkregen van de Tilburgse sociaaleconomische situatie en de ontwikkelingen op het gebied van carnaval, wordt er in het laatste hoofdstuk dieper ingegaan op traditie- en identiteitsvorming. Wilde het Tilburgse carnaval een achtenswaardige positie in de stad en de regio zien te krijgen, dan moest het ten eerste gestoeld zijn op de kenmerkende culturele aspecten van het Brabantse (en Limburgse) carnaval. Ten tweede moest de stad een eigen identiteit vormen en uitdragen zodat de Tilburgse carnavalsvierders een volksgeest zouden ontwikkelen. In dit hoofdstuk worden de elementen waarbij de carnavalsinitiators een beroep doen op het lokale en regionale verleden aan de hand van theoretische kaders geanalyseerd. Daarbij wordt er gekeken naar de inhoud maar ook naar het proces, de reacties en de beweegredenen achter deze elementen. In dit hoofdstuk worden drie typerende vlakken van traditie- en identiteitsvorming behandeld, namelijk: rituelen, taal en symboliek.

Rituelen: invented tradition door imitatie van traditie

Gedurende de Frans-Bataafse tijd in Nederland (1795-1813) werd de openbare uiting van het katholieke geloof weer toegestaan. Zuidelijke (overwegend katholieke) gemeentes droegen dit uit door het invoeren van de Vastenavond. Vermoedelijk door toedoen van de Fransen integreerde de term ‘carnaval’ in het Brabantse gebied.¹¹⁵ Tijdens deze feesten werd er binnenshuis, maar zeker ook straatcarnaval gevierd. Vaak in de vorm van optredens en parades. Vanwege uitbundigheid en obscene gedrag heerste er geregeld een verbod op het feest. Afwisselend werden deze ontzeggingen door het lokale bestuur en de geestelijkheid doorgevoerd. Ook tijdens de Belgische Opstand (1830-1839), de Eerste Wereldoorlog en de Tweede Wereldoorlog was het vieren van carnaval verboden.¹¹⁶ Zogezegd zouden deze ‘gapingen’ als argument gebruikt kunnen worden voor het gegeven dat het feest in beginsel geen onafgebroken tradities kent.¹¹⁷

Zoals Pleij in *Vastenavond, carnaval: feesten van de omgekeerde wereld* beweert, werden middeleeuwse elementen aan het carnaval toegekend om het feest legitiem te maken

¹¹⁵ R. van de Laar, *Unnen hillen tèt niks, veul volk, de pliesie en dan... : de Oeteldonkse ‘Grote optochten’, 1882-2004* (’s-Hertogenbosch 2005) 7.

¹¹⁶ R. van de Laar en M. van Leeuwen-Pilet, *Carnaval!: Van agge mar leut et, hatsikidee, salaai en alaaf tot houdoe* (Bijlen 2011) 29, 46.

¹¹⁷ De Mooij en Pleij, *Vastenavond, carnaval: feesten van de omgekeerde wereld*, 11.

tegenover zogenoemde ‘anti-carnavalisten’.¹¹⁸ Zo kende het Bossche en Bredase carnaval in eerste instantie ook geen prins carnaval of een raad, maar is deze gewoonte volgens Fransen ontleend uit vroeg negentiende-eeuwse voorbeelden in Keulen, Koblenz, Munster, Aken en Mainz alwaar een raad het carnaval organiseerde en de optocht werd geleid door ‘Held Karneval’.¹¹⁹ Koning Frederik Willem III van Pruisen (1770-1840) voerde namelijk een wet in die verkondigde dat alleen de steden die middels deze rituelen het carnaval vierden, toestemming verkregen het carnaval te behouden.¹²⁰ Volgens Hobsbawm zijn rituelen essentieel in het proces naar identiteits- en traditievorming. In *The invention of tradition* zegt hij het volgende:

‘Invented tradition’ is taken to mean a set of practices, normally governed by overtly or tacitly accepted rules and of a ritual or symbolic nature, which seek to inculcate certain values and norms of behaviour by repetition, which automatically implies continuity with the past.¹²¹

Rituelen zijn dus een reeks handelingen die door herhaling een waarde toegekend krijgen. De toeschouwers accepteren dus dat het ritueel een periode inluidt waarin zij geacht worden zich aan bepaalde regels en gedragingen te houden. Men zou weten, het is officieel carnaval. Naarmate men rituelen blijft uitvoeren, ontstaat er automatisch een continuïteit met het verleden. Kortom, wilde de Tilburgse carnavalsinitiators een openbaar erkend carnaval, dan moesten zij de legitieme rituelen van een carnaval installeren.

Gelukkig voor hen waren er voorbeelden genoeg in de omgeving. Gedurende de negentiende eeuw vertrokken Tilburgse carnavalsvoorstanders naar andere steden om het feest aldaar mee te maken. Als het carnaval ergens verboden werd, zoals in veel Nederlandse steden in het begin van de twintigste eeuw, organiseerden voorstanders busreizen naar Antwerpen.¹²² In deze steden waren zij onder meer getuige van de komst van de prins, de overhandiging van de ‘stadssleutel’ door de burgemeester en de optocht die door de stad trok. Bovendien vertoonde het polygoonjournaal deze rituelen op het ‘witte doek’ zodat alle Nederlanders op de hoogte waren van het gegeven dat het carnaval begonnen was. Ondanks dat het carnaval in Tilburg verboden was, wisten de carnavalsvoorstanders het feest altijd te bereiken en waren zij prima op de hoogte van de rituelen die bij het feest hoorden.

¹¹⁸ Ibidem, 46.

¹¹⁹ Fransen en Gommans, *Alaaf!: carnaval in Nederland & België*, 27.

¹²⁰ Ibidem, 27.

¹²¹ Hobsbawm en Ranger, *The invention of tradition*, 1.

¹²² Spapens, *Vrouwke, 't is vastenavond*, 39-40.

Datzelfde bleek eveneens in de jaren vijftig. Op diletante wijze stelden veel verenigingen en gelegenheden waar het carnaval binnen werd gevierd een prins en een raad aan. Zo schreef een journalist in 1958 dat Tilburg ‘geen officiële prins carnaval kent, maar wel veel officieuze prinses’.¹²³ In nagenoeg alle brieven die de carnavalsinitiators naar het gemeentebestuur stuurden, stonden verzoeken voor het inhalen van de prins en het overhandigen van de stadssleutel door de burgemeester. Zelfs het stadsbestuur wist dat, wanneer zij instemden met dergelijke rituelen, het carnaval in Tilburg officieel zou zijn.¹²⁴

De eerste optochten in 1965 en 1966 alleen bleken dan ook niet voldoende voor een plechtig carnaval. In een interview met *Het Nieuwsblad van het Zuiden* uit 1966 liet Meulenbroek dan ook weten dat ‘voor nu een officiële erkenning het streven was’.¹²⁵ Burgemeester Becht liet datzelfde jaar in een ander interview weten dat ‘in Tilburg het straatcarnaval meer algemeen is geworden en dat hij Meulenbroek dan ook had voorgelegd om in 1967 de sleutel van de stad te overhandigen aan de prins’.¹²⁶

Door het volledig uitvoeren van een reeks ‘gekopieerde’ handelingen, behoorde Tilburg in 1967 officieel tot het regionale carnavalscircuit. In wezen werd een traditie uitgevonden door het imiteren van rituelen uit de eminente carnavalsomgeving. Daar waar in Tilburg een competente carnavalstraditie ontbrak, werd deze door de carnavalsinitiators geïnstalleerd. De stelling van Duijvendak dat tradities zichzelf steeds opnieuw uitvinden binnen grote en kleine groeperingen wordt in dezen dan ook bekrachtigd alsmede het socialisatieproces waarin mensen zich op verschillende niveaus aanpassen aan de omgeving.

Taal: een nieuwe belangstelling voor het Tilburgse dialect

Het uitvoeren van de juiste carnavalsrituelen leidde tot een toetreding en erkenning op regionaal niveau, maar tegelijkertijd gingen de carnavalsinitiators op zoek naar een expressie van de lokale identiteit. Een toonaangevend domein waarmee dit kon worden bereikt, is dat van de taal. Taalsocioloog en dialectoloog Jo Daan stelt dat taal bepalend is voor sociale scheidslijnen tussen groepen en bevorderend voor de sociale cohesie binnen groepen.¹²⁷ Het behoud van een

¹²³ ‘Carnaval in onze stad barst zalen uit’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (17 februari 1958).

¹²⁴ RAT, Archief gemeentebestuur, 5213-5216 Stukken betreffende de viering van carnaval 1957-1985, inv.nr. 484 (29 januari 1960).

¹²⁵ ‘Tilburgs carnaval op de keper beschouwd’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (26 februari 1966).

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ J. Daan, ‘Standaardtaal en dialecten: vrienden of vijanden?’ in: C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs, *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996) 61-74, aldaar 61.

eigen taal of dialect is belangrijk voor het behouden van een cultuur. In deze passage zullen we merken dat de carnavalsinitiators een nadruk op het Tilburgse dialect legden om zo de identiteit van de stad te uit te dragen. Opvallend is dat niet iedere Tilburger even bekend was met het spreken van het dialect, laat staan het schrijven ervan.

In *Allemaal Tilburgers* zegt Van Doremalen dat er in Tilburg tot aan het einde van de negentiende eeuw het Tilburgse dialect werd gesproken. De elite sprak Frans en het resterende volk sprak het Tilburgse dialect.¹²⁸ Gedurende de twintigste eeuw nam het dialect sterk af en maakte het plaats voor het algemeen Nederlands. Daan stelt dat de centrale politieke macht en het onderwijs hieraan hebben bijgedragen.¹²⁹ Het praten en zingen in dialect op scholen werd namelijk niet toegejuicht. Liedjes werden gezongen in het Nederlands. Na de Tweede Wereldoorlog was het dialect nagenoeg verdwenen. Het gegeven dat men in Tilburg het lokale dialect nog kent, heeft te maken met de invloed van de plaatselijke media, die het dialect ‘salonfähig’ hebben gemaakt.¹³⁰ Mijns inziens draagt het Tilburgse carnaval nog ieder jaar bij aan het bevorderen van het Tilburgse dialect.

Tijdens het carnaval kan men de heroriëntatie op het lokale dialect het sterkst terugvinden in de songteksten. Al geruime tijd voordat het openbare carnaval werd toegestaan, waren initiators al bezig met het implementeren van het Tilburgse dialect. Dat dit het geval was, zal ik aan de hand van drie songteksten aantonen. Het eerste lied was een bekend lied dat door kinderen in Tilburg werd gezongen tijdens het rondgaan met de ‘rommelpot’, een gewoonte die tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw heeft geduurd.¹³¹ Tijdens de eerste stedelijke jeugdoptocht in 1960 zong de jeugd het lied *Kom Kruiken en Kruikskes*¹³² en in 1961 werd het lied *’t Is naauw of nóót*¹³³ gezongen. Opvallend is dat het eerste lied weinig tot geen sporen van een dialect bevat, terwijl de andere twee liederen juist een stevige nadruk leggen op het Tilburgse dialect.

¹²⁸ Van Doremalen, *Allemaal Tilburgers*, 75-78.

¹²⁹ Daan, *Constructie van het eigene*, 68.

¹³⁰ Rooijackers, *Constructie van het eigene*, 12.; Van Doremalen, *Tilburg, stad met een levend verleden*, 520.

¹³¹ ‘Tilburg van vroeger’, *Roomsch Leven* (7 februari 1948).; Spapens, *Vrouwke ’t is vastenavond*, 15-18.

¹³² ‘Jeugdcarnavals-optocht trekt zondag door Tilburg’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (27 februari 1960).

¹³³ ‘’t Kruikske legt laatste hand aan jeugdcarnaval’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (8 februari 1961).

**Rommel, rommel in de pot
(omstreeks 1900)**

Rommel, rommel in de pot
Ik dacht, dat het Vastenavond wordt
Vrouw 't is Vastenavond
Ik kom niet thuis voor 't avond
Dan loop ik naar de geburen
En dan laat ik mijn potje schuren
Dan loop ik naar de Fransen
En dan laat ik mijn potje dansen
Hier een stoel en daar een stoel
Op iedere stoel een kussen
Vrouwtje hou je kienebak toe
Of ik douw er een spekstruif tussen

Kom Kruiken en Kruikskes (1960)

Kom kruiken en kruikskes, kom kèken
Vendaog vieren wij Karneval
'n Reeje om kaaihard te kwèken
In Tilburg is 't klèn-karneval
Hil de jeugd die hots 't
As 't nie klapt dan bots 't
As 't nie knalt dan knots 't
't Is ommers Karneval

't Is naauw of nóót (1961)

't Is naauw of nóót
Verft oew neus maar róód
Zet oew verstaand op stal
Want 't is Karneval
Gin sjaggerèn
Laot ons lollig zèn

De toename van carnavalsliedjes in het Tilburgse dialect steeg naarmate de jeugdoptochten in Tilburg vorderden. In 1965 organiseerde Carnavalsstichting Tilburg een jaarlijkse wedstrijd waarin de deelnemers een zelfgeschreven lied moesten introduceren. Zodoende werd er ieder jaar een 'stedelijk lied' gekozen dat het openbare carnaval en de Tilburgse identiteit moest representeren.¹³⁴ Dat niet iedereen het Tilburgse dialect beheerste, bleek wel uit het gegeven dat bepaalde woorden voortdurend op verschillende manieren werden geschreven. Een liedjesboek uit 1974 van de muziekcommissie van de Carnavalsstichting Tilburg getuigt van deze praktijken. In hetzelfde boekje verschijnen de woorden: 'koud', 'houden', 'vandaag', 'mijn' en 'glas' in de twee variaties, namelijk: 'kouwe – kaauwe', 'houw – hou', vandoag – vandaog, 'menne – munne' en 'glaoske – gloske'.¹³⁵ In de notulen van een bestuursvergadering uit 1972 zei de voorzitter dat 'hij nog wel even ging navragen of de juiste vertaling van 'houd het' nu 'hauwut' of 'hauwet' was'.¹³⁶

Gelukkig kende Tilburg een aantal oefenmeesters die het Tilburgse dialect aandachtig bestudeerden en beheersten. Zo werd Cees Robben (1909-1988) in het begin van de jaren vijftig populair met zijn prenten en anekdotes in het kerkelijk weekblad *Roomsch Leven*.¹³⁷ Ook *Het*

¹³⁴ 'Ut stejeluk lied', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (2 februari 1967).

¹³⁵ RAT, Archief Carnavalsstichting Tilburg, 57: Diverse commissies/Colleges/Raden; Correspondentie Hennemans; Notulen bestuur + Voorzitter commissie 1973 – 1974, inv.nr. 285 (1974).

¹³⁶ Ibidem, (21 augustus 1972).

¹³⁷ Van Doremalen, *Tilburg, stad met een levend verleden*, 520.

Nieuwsblad van het Zuiden droeg bij aan de heroriëntering op het Tilburgse dialect door in 1964 een vaste column genaamd *Tilburgse Taalplastiek* te publiceren. In deze educatieve en humoristische columns schreef Pierre van Beek (1907-1993) over de herkomst en het correct toepassen van het Tilburgse dialect (zie afbeelding 5 in de bijlage).¹³⁸ De carnavalsinitiators maakten plechtig gebruik van de plaatselijke oefenmeesters. Zij werden ingeschakeld om liedjes te schrijven voor carnavalsevenementen of om pakkende carnavalsmotto's te ontwerpen.¹³⁹ Zo heeft Cees Robben een periode lang bijgedragen aan het ontwerpen van het Tilburgse stadseembleem.

Het Tilburgse dialect werd alsmaar populairder tijdens het carnaval. In 1967 gaf *Het Nieuwsblad van het Zuiden* de eerste versie van de carnavalskrant uit genaamd *'t Nuwsblad van 't Zuije Karnavalskraant* (zie afbeelding 6 in de bijlage).¹⁴⁰ De carnavalskrant stond vol met ingezonden gedichtjes, rubriekjes, interviews, programma's en aankondigingen volledig in het Tilburgse dialect. Zelfs de advertenties werden in het dialect geschreven. In 1967, tijdens de inauguratie van de prins, hield zelfs burgemeester Becht zijn toespraak in het plaatselijke dialect. Al had de burgervader daar wel enige hulp bij nodig.¹⁴¹

De ruimte ontbreekt om dieper in te gaan op de talloze voorbeelden waarin de carnavalsinitiators gebruik maakten van taal om het Tilburgse carnaval een identiteit toe te kennen. Nog steeds is taal één van de belangrijkste elementen die de Carnavalsstichting Tilburg gebruikt om het plaatselijke karakter vorm te geven. Tijdens het jaarlijkse Blèrconcours (tegenwoordig *Zumme Zinge?! genoemd*) wordt nog steeds het Tilburgse carnavalslied verkozen. Bovendien worden de carnavalsvierders vandaag de dag gestimuleerd om mee te doen aan de Mottowedstrijd waar de deelnemer (uiteraard in Tilburgs dialect) ideeën mag insturen.¹⁴²

Symboliek: de Tilburgse textielarbeider en de Brabantse boer

Het laatste aspect van traditie- en identiteitsvorming dat wordt behandeld in dit hoofdstuk is de symboliek. Zoals in het eerste hoofdstuk is betoogd, werden de snelle veranderingen in de stad

¹³⁸ 'Tilburgse taal-plastiek', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (19 februari 1966).

¹³⁹ RAT, Archief Carnavalsstichting Tilburg, 58: Diverse notulen 1972, inv.nr. 285 (1970-1971).; 't Kruiske legt laatste hand aan jeugdcarnaval', *Nieuwe Tilburgsche Courant* (8 februari 1961).

¹⁴⁰ 't Nuwsblad van 't Zuije Karnavalskraant', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (2 februari 1967).

¹⁴¹ RAT, Archief gemeentebestuur, 5213-5216 Stukken betreffende de viering van carnaval 1957-1985, inv.nr. 484 (1 februari 1967).

¹⁴² Carnavalsstichting Tilburg, <https://www.kruikenstad.nl/doe-mee-in-kruikenstad/mottowedstrijd> (geraadpleegd 16 december 2019).

enigszins betreurd. Hoewel sommige vernieuwingen werden verwelkomd, werd het ‘verlies’ van het karakteristieke Tilburgse stadsgezicht als ‘pijnlijk’ ervaren. Onder de bevolking bestond een angst voor het verlies van de lokale identiteit. Binnen het carnaval gebruikten initiators symboliek om zowel het regionale als het lokale verleden een nieuw leven in te blazen. Zo werd er voortdurend verwezen naar de glorie dagen van de steeds dieper dalende Tilburgse textielindustrie en representeerden initiators middels het dragen van de boerenkiel een legitieme Brabantse carnavalsgewoonte.

De ‘kruik’ is bij uitstek het meest gewichtige symbool van het Tilburgse carnaval. Al in de jaren dertig van de twintigste eeuw werd het woord ‘kruikenzeiker’ toegeëigend als een volkse geuzennaam.¹⁴³ Het begrip is echter vandaag de dag nog steeds gestoeld op een mythe. De kruik kent zijn oorsprong vanuit de textielindustrie alwaar in de zeventiende eeuw urine werd gebruikt om wol te wassen. Ureum, een stof die in urine voorkomt, zou een reinigende werking hebben. Volgens de mythe werden de Tilburgse arbeiders geacht om de ochtendurine in een kruik te verzamelen en in te leveren bij de fabriek. Van Doremalen en Spapens hebben onderzoek naar de mythe gedaan, maar tot op heden beweert geen enkele bron dat deze praktijken in het verleden daadwerkelijk voorkwamen.¹⁴⁴

Zoals Post en Wijers in *Constructie van het eigene* al aangeven ‘kijkt God niet op een vierkante meter’. Het ligt niet in de bedoeling van de cultuurhistoricus om mythes en legendes te ontmaskeren, maar te onderzoeken hoe dat deze worden ingezet om maatschappelijke en sociale doeleinden te behalen.¹⁴⁵ Dit brengt ons tot de eerste historische voorbeelden waar de carnavalsinitiators trachten de ‘textielindustrie’ met behulp van symboliek nieuw leven in te blazen.

Het carnaval in ’s-Hertogenbosch kende sinds 1922 een toonaangevend beeldhouwwerk, waarmee iedere carnavalsvierende Bosschenaar zich kon identificeren. ‘Boer Knillis’ (zie afbeelding 7 in de bijlage) was een koddige verwijzing naar de oprichter van het Bossche carnaval, maar tegelijkertijd stond hij ook symbool voor de wijze waarop men zich in ’s-Hertogenbosch verkleetde tijdens het carnaval. De onthulling van het beeld vond plaats op zondagmiddag. Op dinsdagavond, als de carnaval voorbij was, werd het beeld weggehaald. Tijdens dit ritueel stond de Markt (centrum van ’s-Hertogenbosch) vol met carnavalsvierders,

¹⁴³ RAT, Archief Carnavalsstichting Tilburg, 2: Plakboeken, 1970 – 1971, 1972 – 1972, inv.nr. 285 (2 februari 1971).

¹⁴⁴ H. van Doremalen en P. Spapens, *Kruikezeikers: mythe en werkelijkheid van een Tilburgs fenomeen* (Tilburg 2004) 17-18.

¹⁴⁵ Post, *Constructie van het eigene*, 25.

die allen hetzelfde beeld aanschouwden.¹⁴⁶ Dit ritueel, dat gepaard ging met symboliek, leidde tot een sterk gemeenschapsgevoel onder de Bosschenaren.

In Tilburg werd het openbare carnaval in 1967 voor de tweede keer georganiseerd. Het had een prins die officieel ontvangen werd én een optocht. Maar de gewenning leidde ertoe dat de carnavalsvierders voor en na deze evenementen het feest opnieuw binnen vierden met de eigen carnavalsvereniging en in het eigen café. Ook vertrokken nog steeds veel carnavalsvierders naar 's-Hertogenbosch.¹⁴⁷ Het duurde zeker tot 1971 voordat er meerdere carnavalsverenigingen daadwerkelijk de deuren openden voor niet-leden en publiek van buitenaf.¹⁴⁸ De pogingen van de Carnavalsstichting Tilburg om een gemeenschapsgevoel te creëren, met de boodschap dat men in Tilburg tezamen het carnaval moest vieren, droeg bij aan de kanteling van het gesloten gedachtegoed.

In 1966 vroeg de stichting – vermoedelijk naar het Bossche voorbeeld – het gemeentebestuur om toestemming tot het plaatsen van een vierehalve meter hoge kruik op de Heuvel. De kruik zou op carnavalszaterdag 1967 in een parade van de Koningshoeve naar de Heuvel worden gebracht en plechtig geïnstalleerd worden.¹⁴⁹ Op dinsdag middernacht zou dan onder het toedoen van vuurwerk een slotceremonie worden gehouden. In de nacht van carnavalszaterdag werd de kruik, tot grote teleurstelling van de stichting, het slachtoffer van vandalisme.¹⁵⁰

Het jaar daarop, in 1968, probeerde de stichting iets nieuws. Zij kwamen in contact met Henk Smulders. Smulders was werkzaam als beeldhouwer bij het attractiepark Efteling in Kaatsheuvel. In zijn vrije tijd ontwierp hij praalwagens voor de carnavalsoptocht. Het talent van Smulders werd al gauw gebruikt om de stichting van extra geld te voorzien. Smulders maakte kleine beeldjes van 'kruikenzeikers' zodat de stichting deze kon verkopen. Al snel kwamen carnavalsinitiators op het idee om een manshoge 'kruikenzeiker' te maken zodat deze als boegbeeld op een sokkel gezet kon worden.¹⁵¹ Een kruikenzeiker verpersoonlijkt immers het beeld van de textielarbeider zelf en niet van de kruik alleen. Zo zei Smulders zelf dat hij op zoek was naar een juiste verpersoonlijking van de vroegere kruikenzeiker.¹⁵²

¹⁴⁶ H. van Boven e.a., *Zo zit dè in Oeteldonk* ('s-Hertogenbosch 1985) 3.

¹⁴⁷ 'Carnavalesk', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (7 februari 1967).

¹⁴⁸ 'Carnavalsleut barst los in Tilburgse zalen en cafés', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (17 februari 1971).

¹⁴⁹ RAT, Archief gemeentebestuur, 5213-5216 Stukken betreffende de viering van carnaval 1957-1985, inv.nr. 484 (22 oktober 1966).

¹⁵⁰ 'Carnavalesk', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (6 februari 1967).

¹⁵¹ 'Henk, die kannur wè van', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (23 februari 1968).

¹⁵² Ibidem.

Nadien is Smulders het gemeentearchief ingegaan om op zoek te gaan naar oude foto's van textielarbeiders. Het model werd merkwaardig genoeg geen textielarbeider maar een arbeider van een schoenfabriek uit 1905 (zie afbeelding 8 in de bijlage).¹⁵³ Desondanks werd het eindproduct, een verbeelding van een textielarbeider met een kruik in zijn linkerhand, in de gereedheid te urineren (zie afbeelding 9 in de bijlage). De insteek om een typische 'kruikenzeiker' te ontwerpen en het zoeken naar de perfecte foto daarvoor, getuigt van een geromantiseerd beeld uit een florerend verleden. Het is precies dit beeld waar men tijdens carnaval aan vast probeerde te houden. Ondanks dat de 'kruikenzeiker' een product van de eigen verbeelding was, bracht de symboliek ervan de Tilburgse carnavalsvierder in contact met het lokale verleden.

De 'kruikenzeiker' werd geplaatst in de hoop dat het bij zou dragen aan de vorming van een gemeenschappelijke identiteit. Naast de gangbare processies werden later ook het kindercarnaval en het tienercarnaval georganiseerd rondom dit beeld.¹⁵⁴ Op deze manier groeide ook de jeugd op met een creatieve verbeelding van het verleden waardoor er opnieuw sprake was van *invented tradition*.

Symboliek op regionaal niveau

Een andere belangrijke eigenschap van het carnaval is het verkleden. In *Rabelais and his world* sprak Bakhtin over carnaval van een tijd waarin de dagelijkse gang van zaken op de kop werden gezet.¹⁵⁵ Voor even mocht men zich anders voordoen dan dat sociaal wenselijk was. Het verkleden en kostumeren hielp daaraan mee. Zo werd het kostumeren tijdens carnaval een cruciaal onderdeel van het volksfeest. Net als het binnenshuis vieren van carnaval, kende men in Tilburg ook het op gebied van verkleden zijn eigen gewoontes. Halverwege de jaren zestig veranderde deze gewoonte doordat carnavalsinitiators spontaan een 'boerenkiel' aantrokken.

De verkleedcultuur had zich in Tilburg gedurende de jaren vijftig en begin jaren zestig van de twintigste eeuw creatief ontwikkeld. In de lokaliteiten waar het carnaval gevierd werd, bestond de gewoonte om kostuumwedstrijden te houden.¹⁵⁶ De carnavalsvierder die het meest indrukwekkende kostuum droeg, won dan een prijs. Zo sprak de *Nieuwe Tilburgsche Courant* jaarlijks van een palet aan kostuums. Zo kleepte men zich als Mexicaan, Spanjaard, astronaut,

¹⁵³ RAT, Archief Carnavalsstichting Tilburg, 1: Plakboeken, 1968 – 1969, 1960 – 1970, inv.nr. 285 (1968).

¹⁵⁴ 'Kindercarnaval', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (13 februari 1969).; 'Speciaal tienercarnaval in de Studio en Harmonie', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (17 februari 1971).

¹⁵⁵ Bakhtin, *Rabelais and his world*, 10.

¹⁵⁶ 'Gurkese Turken vierden geslaagd carnavalsfeest', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (13 februari 1956).

politiek leider, indiaan, zigeuner, Arabier, dieren of clowns. In een interview met een lokale kostuumverhuurder bleek dat het moeilijk was om ieder jaar weer aan de gevarieerde wensen van de Tilburgse carnavalsvierders te voldoen.¹⁵⁷

In Bergen op Zoom en 's-Hertogenbosch heerste een andere gewoonte. Daar droeg nagenoeg iedereen een boerenkiel met carnaval. De boerenkiel stond symbool voor de strijd tussen het stadse volk en het platteland. De rivaliteit leidde ertoe dat mensen van het platteland werden uitgemaakt voor 'domme boeren'. Op deze manier werd er een contrast gesteld tussen de Hollandse steden en de provincie. Gaandeweg is de carnavalsvierder de boer als geuzennaam gaan dragen en verkleetde men zich dan ook als een stereotype boer met onder meer een langharige vlaspruik, blauwe kiel, witte wanten, een grote pet versierd met een pompon, een hengelmand met daarin eenden of konijnen en klompen met zichtbare strovvulling.¹⁵⁸ Naar vermoeden is gemakshalve enkel de boerenkiel overgebleven. De boerenkiel is dus gebaseerd op een verregaander verleden dan de kostuumgewoonte in Tilburg.

Een regelrechte omslag vond plaats in de periode waar de Tilburgse carnavalsinitiators zich duidelijke verzetten tegen het stadsbestuur en het politieapparaat. In 1964 (het jaar van de aangekondigde illegale optocht) werd in café de Lindeboom een overvloed aan boerenkielen gespot. Volgens een journalist leek het 'bijna Oeteldonk (carnavalsnaam 's-Hertogenbosch) of Krabbegat (idem Bergen op Zoom)'.¹⁵⁹ In de jaren daarna, maakte de gebruikelijke kostumering in opvallend tempo plaats voor de boerenkiel. In 1966 sprak de lokale media van 'een makkelijk en triest aandoend kledingstuk (...) die de massa van de dag met carnaval slechts de carnavalsmassa liet blijven'.¹⁶⁰ Naar gelang van tijd werd ook de jeugd voorzien van boerenkielen en werd er in de kranten steeds meer reclame gemaakt voor dit toonaangevende kledingstuk (zie afbeelding 10 en 11 in de bijlage). In 1968 riep de carnavalsprins iedereen op om een boerenkiel aan te trekken.¹⁶¹

Mijns inziens had de introductie van de boerenkiel twee specifieke redenen. Ten eerste droeg de boerenkiel bij aan een groter en verder verleden dan de Tilburgse kostuumcultuur indertijd, waardoor de band met het regionale carnaval legitiem werd. Gezien de periode waarin de boerenkiel zijn zichtbare intrede deed, hielp het in tweede instantie mee aan de symbolische strijd tegen de lokale autoriteiten. Het dragen van de boerenkiel liet zien dat de

¹⁵⁷ 'Bij de costumeverhuurder: Tilburg kleedt zich in groteske carnavals-gewaden', *Nieuwe Tilburgsche Courant* (7 februari 1959).

¹⁵⁸ 'De boer in de Vastenavondviering', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (19 februari 1955).

¹⁵⁹ 'Carnavalesque', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (10 februari 1964).

¹⁶⁰ 'Tilburgs carnaval op de keper beschouwd', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (26 februari 1966).

¹⁶¹ 'Doe oewe kiel aon...', *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (22 februari 1968).

carnavalsinitiators onderdeel waren van een gewortelde carnavalscultuur die, in tegenstelling tot de omringende steden, onrechtmatig werd onderdrukt door het stadsbeleid. Op deze wijze werd dus getracht een regionale identiteit uit te dragen ter bevordering van het feest.

In de jaren zeventig was de boerenkiel al enige tijd onderdeel van het Tilburgse carnaval. Tijdens alle evenementen die georganiseerd werden door de Carnavalsstichting Tilburg werd men geacht in boerenkiel te verschijnen. In 1973 nam de situatie een andere wending. De feestcommissie van de stichting besloot om tijdens het Prinsenbal het feest te ‘ontblauwen’.¹⁶² Dit betekende dat de carnavalsvierder aangemoedigd werd om niet te verschijnen in de boerenkiel maar om daadwerkelijk een origineel kostuum te dragen. Deze aankondiging werd tijdens stichtingsvergaderingen niet door iedereen in dank afgenomen. Zo vroeg iemand zich af ‘of het ontblauwen wel gestimuleerd moest worden’ en stelde een ander lid dat de boerenkiel nog steeds charmant was.¹⁶³ Er heerste ook ongenoegen over het gegeven dat er onvoldoende gecommuniceerd zou zijn over dit onderwerp en dat de voorzitter zonder overleg toestemming gaf om het ‘ontblauwen’ daadwerkelijk uit te voeren. Bovendien dacht men in de commissie dat het ten koste zou gaan van de kaartverkoop. Hierop werd besloten om het ‘ontblauwen’ wel door te laten gaan, maar niet te verplichten. Dit stond overigens niet beschreven in de publicatie van het evenement.¹⁶⁴ De krant sprak van een succesvolle ‘ontblauwing’ terwijl in de vergaderingen enkel het woord ‘redelijk’ naar voren kwam.¹⁶⁵ Het is in dit onderzoek onbekend gebleven of het ‘ontblauwen’ na 1975 nog werd toegepast. Wel is duidelijk dat het niet heeft geleid tot een algemene afname van de boerenkiel.

Een fusie van symboliek

Uit het stadsembleem van 1971 (zie afbeelding 12 in de bijlage) blijkt dat het regionale en lokale verleden beiden werden toegepast in de carnavalssymboliek. Het boerenfiguurtje op het embleem stond vermoedelijk symbool voor de verbondenheid met de regionale carnavalscultuur waarin het de gewoonte was geworden dat men in Tilburg eveneens een boerenkiel droeg tijdens het carnaval. Het voorwerp waar het boerenfiguurtje op zit, is een ‘schietspoel’ die op zijn beurt verwijst naar de lokale identiteit van de Tilburger, welke opnieuw een beroep doet op het roemrijke textielverleden van de stad.

¹⁶² RAT, Archief Carnavalsstichting Tilburg, 58: Diverse notulen 1972, inv.nr. 285 (29 januari 1973).

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ ‘Prinsenbal wordt kleurrijk feest’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (31 januari 1973).

¹⁶⁵ RAT, Archief Carnavalsstichting Tilburg, 58: Diverse notulen 1972, inv.nr. 285 (2 april 1973).

In dit hoofdstuk heb ik een reeks voorbeelden gegeven van historische elementen die door de Tilburgse carnavalsinitiators werden ingezet om een gemeenschapsgevoel te creëren onder de Tilburgse carnavalsvierders. Daarbij lag het in de bedoeling om het openbare carnaval te propageren en te legitimeren. De gemeenschappelijke identiteit werd zowel gevonden in een regionaal als een lokaal verleden. Daarbij werd expliciet gebruik gemaakt van bestaande rituelen, het Tilburgse dialect en symboliek.

Conclusie

Aan de hand van wetenschappelijke literatuur, archiefmateriaal en krantenartikelen is in deze masterscriptie een geschiedenis van het Tilburgse carnaval uiteengezet. Daarin wordt de lezer voorzien van een ontwikkeling van het volksfeest tussen 1955 en 1975. Naast die ontwikkeling gaat het onderzoek dieper in op het turbulente tijdperk waarin de legalisering van het carnaval zich voltrok. Specifiek is onderzocht waarom de carnavalsvoorstanders de behoefte hadden om het feest in de openbaarheid te brengen. Daarbij ligt de nadruk op de vorming en bescherming van de regionale en lokale identiteit in combinatie met het invoeren van (invented) tradities.

Om deze masterscriptie op wetenschappelijke wijze te onderbouwen is er inspiratie geput uit én intensief gebruik gemaakt van theoretische kaders uit wetenschappelijke bundels zoals *The invention of tradition* en *Constructie van het eigene*. In principe zijn de theoretische modellen, die de lezer in deze toonaangevende werken terug kan vinden, overgenomen en toegepast op de situatie in Tilburg tussen 1955 en 1975. In wezen heeft deze masterscriptie dan ook veel weg van een zogenoemde casestudie en levert het daarmee een bescheiden bijdrage aan het wetenschappelijke debat rondom memory studies. De herinneringsgemeenschappen in deze scriptie zijn op micro-, meso- en (deels) macroniveau onderzocht. Dat wil zeggen dat er vooral is ingezoomd op lokaal en gemeentelijk niveau maar dat het zeer zeker ook in contrast is gesteld met de regio. De uitkomst onderschrijft de theorie dat identiteit tezelfdertijd gevonden kan worden in het lokale verleden als het regionale verleden en dat deze twee niveaus op elkaar inspelen. Om het lokale verleden met behulp van carnaval te waarborgen, moest de gedaante van het feest erkend worden in een breder carnavalscircuit. Op deze manier identificeert een herinneringsgemeenschap zich op meerdere niveaus en sluit het onder meer aan bij het socialisatie-begrip in het onderzoek van Duijvendak.

Voorts kan ik me vinden in de these van Carla Wijers waarin zij betoogt dat carnaval in de jaren zestig een gemeenschapsvormend verschijnsel werd waarin de nadruk op het streekeigene de identiteit en het volkskarakter waarborgde.¹⁶⁶ De Limburgse beweegredenen wijken echter af van de Tilburgse motieven. Daar waar Limburgse carnavalsorganisatoren zich afzetten tegen de nationalisering van het carnavalsfeest, zetten Tilburgse carnavalsinitiators zich af tegen het moderniseringsproces in de directe omgeving. Dit heeft alles te maken met het gegeven dat het openbare carnaval in Tilburg gedurende de jaren zestig nog vervaardigd moest worden terwijl het Limburgse carnaval al langer georganiseerd werd. Er kan gesteld worden

¹⁶⁶ Wijers, *Prinsen & clowns in het Limburgse Narrenrijk*, 355.

dat gemeenschapsvorming en identiteitswaarborging vaak dezelfde kenmerken vertonen maar dat het zich kan ontvouwen vanuit verschillende drijfveren.

In het eerste hoofdstuk wordt de Tilburgse stedelijke transformatie gekoppeld aan het fin de siècle-sentiment van Konrad Köstlin. Zijn theorie wijst uit dat men geneigd is om de lokale identiteit te beschermen als deze aangetast dreigt te worden door overkoepelende factoren zoals centralisatiepolitiek, oorlogen of modernisering. De onstuimige emoties die daarbij komen kijken, stuiten op een gevoel van teloorgang ofwel een fin de siècle-sentiment. Hoofdstuk 1 toont aan dat het moderniseringsbeleid van burgemeester Cees Becht vanaf 1957 heeft bijgedragen aan de behoefte van een deel van de bevolking tot een heroriëntering op de lokale identiteit. Eén van de manieren om dit te verwezenlijken was door het openbare carnaval in de stad te stimuleren en middels dit volksfeest een authentieke geschiedenis van de stad te laten floreren om zo de lokale identiteit te behouden.

Het tweede hoofdstuk toont aan dat het negentiende-eeuwse verbod op carnaval in Tilburg leidde tot een bedekte versie van het volksfeest, dat zich enkel binnenskamers afspeelde. Het relatief gehoorzame en vrome Tilburgse volk had tot aan de jaren vijftig van de twintigste eeuw nooit echt een opvallend initiatief genomen om het feest weer in de openbaarheid te krijgen. In 1957 werd dan ook voor het eerst een noemenswaardige poging ondernomen om een openbaar carnaval mogelijk te maken. Ondanks de rigide houding van het stadsbestuur, creëerden de eerste jeugdoptochten geestdrift onder vele carnavalsvoorstanders. Zo werd de jeugd naar gelang van tijd een medium om een daadwerkelijk ‘volwassen’ openbaar carnaval te bereiken. Zodoende zijn het de energieke (zichtbaar actievoerende) carnavalsinitiators geweest, die de burgemeester en wethouders in 1963 en 1964 onder druk hebben gezet en waren het de gemodereerde (economisch georiënteerde) carnavalsinitiators die het stadsbestuur in 1965 deed zwichten. In het alomvattende proces voerden zowel sociaal-culturele als commerciële motieven de boventoon. Bovendien speelden de lokale media op de lange termijn een fundamentele rol in het propageren van het volksfeest.

Het laatste hoofdstuk toont aan dat het Tilburgse openbare carnaval valt onder de noemer *invented tradition*. Al tijdens de jeugdoptochten kwam naar voren dat de carnavalsinitiators uit waren op een versie zoals deze zich in de destijds vermaarde Brabantse carnavalssteden voordeed. Daartoe behoorde het nauwkeurig overnemen van rituelen en symboliek uit de nabije carnavalsomgeving. Op deze manier werd het carnaval door nagenoeg alle historische actoren binnen deze scriptie als legitiem beschouwd. Het viel daarbij op dat de Tilburgse carnavalsvierders de gewenning om het feest elders of in een gesloten omgeving te vieren niet zomaar opgaven. Door experimenteel gebruik van rituelen, taal en symboliek wisten

de carnavalsinitiators het openbare feest in de stad te bevorderen. De historische voorbeelden in het laatste hoofdstuk tonen aan dat alle drie de elementen een direct verband legden met het regionale en lokale verleden. Naast een bevordering van het volksfeest werd tezelfdertijd de identiteit van de Tilburgse samenleving gewaarborgd.

De uitkomst van het onderzoek wijst erop dat een samenstelling van sociaal-maatschappelijke en economische belangen bijdroegen aan de ontwikkeling van het Tilburgse carnaval. In de periode van modernisering tussen 1955 en 1975 verkreeg het Tilburgse carnaval een nieuwe functie. Het volksfeest werd zo ingericht dat het een remmende werking had op de snelle veranderingen binnen de Tilburgse samenleving. Door de nadruk te leggen op een gezamenlijk verleden konden de groeperingen die daar behoefte aan hadden beter omgaan met het moderniseringsbeleid en de veranderende samenleving. Op deze manier kreeg men het gevoel dat het volkskarakter bewaard bleef. Opvallend is dat er naast de lokale identiteit ook gedoeld werd op een bevordering van de regionale identiteit.

Geenszins golden de bovenstaande beweringen voor iedere Tilburgse carnavalsvierder. Carnaval is hoofdzakelijk een feest van ontspanning en vermaak. Diepgaandere motieven om het feest in eigen omgeving te organiseren en te vieren, kunnen niet bij iedereen vastgesteld worden. Niettemin blijft het fascinerend om te zien op welke manieren het verleden wordt ingezet ten behoeve van sociale verbintenis en identiteitsvorming.

Tot slot wil ik nog suggesties doen voor vervolgonderzoek. Zo kan het Tilburgse carnaval in transregionaal (eventueel transnationaal) perspectief onderzocht worden. Door globalisering en technologische vooruitgang zijn herinneringsgemeenschappen niet langer verbonden aan de directe omgeving.¹⁶⁷ Diverse social media-kanalen stellen de carnavalsvierder in direct contact met andere gemeenschappen waar het feest gevierd wordt. Een voorbeeld zijn de talloze liederen en videoclippen van het afgelopen decennium die met behulp van YouTube het omringende carnavalscircuit bereikten. De vraag kan zijn in hoeverre deze factoren invloed hebben gehad op begrippen als identiteit, traditievorming en reikwijdte. Maar ook op andere vlakken kan er onderzoek gedaan worden naar het Tilburgse carnaval. In 1994 werd er voor het eerst een zogeheten Kruikenmis (later Kruikenviering genoemd) georganiseerd in Tilburg. De clerus werkte samen met diverse carnavalsinitiators om het carnaval een religieuze klank te geven. In hoeverre speelt (of speelde) het katholicisme (nog) een rol tijdens het feest? De ruimte ontbreekt om dieper in te gaan op meerdere invalshoeken. Wat vast staat, is dat het Tilburgse carnaval uiterst geschikt blijkt voor nader onderzoek.

¹⁶⁷ Assmann en Conrad, *Memory in a global age*, 2.

Bibliografie

Literatuur

Assmann, A. en Conrad S., *Memory in a global age: discourses, practices and trajectories* (Londen 2010).

Bakhtin, M., *Rabelais and his world* (Bloomington 1984).

Borgt, C. van der, Hermans, A. en Jacobs H., *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996).

Boven, H. van e.a., *Zo zit dè in Oeteldonk* ('s-Hertogenbosch 1985).

Daan, J., 'Standaardtaal en dialecten: vrienden of vijanden?' in: C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs, *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996) 61-73.

Doremalen, H. van, 'Als een feniks uit zijn as' in: C. Gorisse, N. Arts en R. Peeters, *Tilburg, stad met een levend verleden: de geschiedenis van Tilburg vanaf de steentijd tot en met de twintigste eeuw* (Tilburg 2001) 429-526.

Doremalen, H. van, *De kleine geschiedenis van Tilburg deel 11: Allemaal Tilburgers* (Zwolle 2010).

Doremalen, H. van, *De kleine geschiedenis van Tilburg deel 11: kermis en carnaval* (Zwolle 2009).

Doremalen, H. van en Spapens, P., *Kruikezeikers: mythe en werkelijkheid van een Tilburgs fenomeen* (Tilburg 2004).

Duijvendak, M., 'Ligamenten van de staat? Over regionale identiteit en de taaheid van de provincie', *BMGN Low countries historical review* 123 (2008) 342-353.

Erll, A. en Nünning A., *Cultural memory studies* (Berlijn 2008).

Fransen, T. en Gommans, G., *Alaaf!: carnaval in Nederland & België* (Utrecht 1984).

Grever, M. en Ribbens K., *Nationale identiteit en meervoudig verleden* (Amsterdam 2007).

Heuvel, M. van den, *Nozems op de heuvel, tieners in de soos: naoorlogse jeugdcultuur in Tilburg 1945-1965* (Tilburg 1993).

Hobsbawm E. en Ranger T., *The invention of tradition* (Cambridge 1983).

Köstlin, K., 'Die Konstruktion des Eigenen' in: C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs, *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996) 31-43.

Laar, R. van de, *Unnen hillen tèt niks, veul volk, de pliesie en dan... : de Oeteldonkse 'Grote optochten', 1882-2004* ('s-Hertogenbosch 2005).

Laar, R. van de en Leeuwen-Pilet, M. van, *Carnaval! : Van agge mar leut et, hatsikidee, salaai en alaaf tot houdoe* (Bijlen 2011).

Lewis, J.R. en Hammer, O., *The invention of sacred tradition* (Cambridge 2007).

Mooij, C. de en Pleij, H., *Vastenavond, carnaval: feesten van de omgekeerde wereld* (Zwolle 1992).

Peterson D. en Walhof, D., *The invention of religion: rethinking belief in politics and history* (New Brunswick 2002).

Post, P., 'God kijkt niet op een vierkante meter... of Hobsbawm herlezen' in: C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs, *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996) 175-200.

Put, A. van de, *Tilburg elf jaar Kruikenstad* (Tilburg 1975).

Roberts, N.P., *Political islam and the invention of tradition* (Washington 2015).

Rooijakkers, G., 'De ideologie van het heem' in: C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs, *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996) 5-27.

Spapens, P., *Vrouwke, 't is vastenaovond: de geschiedenis van vier eeuwen vastenavond en carnaval in Tilburg* (Tilburg 1996).

Wijers C., 'Eén onder de Limburgse narrenkap: een beschouwing over carnavalstradities en de creatie van een Limburgse identiteit' in: C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs, *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996) 201-218.

Wijers, C., *Prinsen & clowns in het Limburgse Narrenrijk: het carnaval in Simpelveld en Roermond 1945-1992* (Amsterdam 1995).

Archiefmateriaal

Regionaal Archief Tilburg, Collectie documentatie Tilburg, NL-TbRAT-399, inv.nr. 399

172 Met de rommelpot ook nu van deur tot deur. De Vastenavondviering. Een Middeleeuws feest dat thans nog weet te boeien. 't Kruiske organiseert eerste stedelijke kindercarnaval. Kruiken hebben nu eigen vlag. Carnavalskrant Nieuwsblad van het zuiden 1967, 1968, 1969. 1948-1969

Regionaal Archief Tilburg, Gemeentebestuur van Tilburg 1938-1985, NL-TbRAT-484, inv.nr. 484

5213-5216 Stukken betreffende de viering van carnaval 1957-1985:

16	december	1957
27	januari	1958
29	januari	1960
30	december	1962
16	januari	1963
8	december	1964
7	mei	1965
22	oktober	1960
1	februari	1967
8	oktober	1970

Regionaal Archief Tilburg, Carnavalsstichting Tilburg, NL-TbRAT-285, inv.nr. 285

57: Diverse commissies/Colleges/Raden; Correspondentie Hennemans; Notulen bestuur + Voorzitter commissie 1973 – 1974 (1974).

58: Diverse notulen 1972 (1970-1971); (29 januari 1973); (2 april 1973).

62: Plakboeken, 1965 – 1968 (september 1966).

2: Plakboeken, 1970 – 1971, 1972 – 1972 (2 februari 1971).

1: Plakboeken, 1968 – 1969, 1960 – 1970 (1968).

52: Rapporten, verslagen etc. van diverse instellingen; Optochtreglement; Statuten, inv.nr. 285 (18 mei 1972).

58: Verslag + Voorstel Herstructurering; Carnaval Organisatie 1970 – 1971 (1965).

Krant- en tijdschriftartikelen

- ‘Bij de costuumverhuurder: Tilburg kleedt zich in groteske carnavals-gewaden’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (7 februari 1959).
- ‘Carnaval demasqué in Tilburg’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (19 februari 1958).
- ‘Carnavalesk’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (6 februari 1967).
- ‘Carnavalesk’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (7 februari 1967).
- ‘Carnavalesque’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (2 maart 1965).
- ‘Carnavalesque’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (10 februari 1964).
- ‘Carnaval in onze stad barst zalen uit’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (17 februari 1958).
- ‘Carnaval in Tilburg’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (21 februari 1955).
- ‘Carnavalsleut barst los in Tilburgse zalen en cafés’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (17 februari 1971).
- ‘Carnavalsoptocht door Jeruzalem’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (17 februari 1958).
- ‘Carnavalsstoet door politie ontbonden’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (11 februari 1964).
- ‘De boer in de Vastenavondviering’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (19 februari 1955).
- ‘De Hasseltse Schuit wil dit bereiken’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (10 februari 1965).
- ‘De schönste stad doet nu ook mee: Tilburgse stoet opende glorieus carnaval’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (1 maart 1965).
- ‘Doe oewe kiel aon...’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (22 februari 1968).
- ‘Eerste Tilburgse Kroegendweiltocht 1971’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (17 februari 1971).
- ‘Ge kunt komen kèken... Jeugdoptocht van ’t kruikske hoogtepunt carnavalsviering’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (13 februari 1961).
- ‘Goed geslaagde kinderoptocht ’t Kruikse legde grondslag voor vrij Tilburgs carnaval’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (29 februari 1960).
- ‘Gurkese Turken vierden geslaagd carnavalsfeest’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (13 februari 1956).
- ‘Henk, die kannur wé van’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (23 februari 1968).
- ‘Jeugdcarnavals-optocht trekt zondag door Tilburg’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (27 februari 1960).
- ‘Kielenbal wordt een enorm festijn’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (13 februari 1969).
- ‘Kielenbal startsein voor het zottefeest in Kruikenstad’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (7 februari 1970).

‘Oeteldonk in feeststemming’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (21 februari 1955).

‘Op 3 maart barst de carnavalsleut los’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (1 maart 1962).

‘Op maandag 10 februari Carnavals-optocht van de Bierpompen’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (5 februari 1964).

‘Prins carnaval in Tilburg’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (23 februari 1963).

‘Prins Vattum Van ’t I kreeg vorstelijk onthaal’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (26 februari 1963).

‘Speciaal tienercarnaval in de Studio en Harmonie’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (17 februari 1971).

‘Super-Kroegentocht in Tilburgs centrum’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (22 februari 1974).

‘Tekens- en opstelwedstrijd van ’t Kruikske’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (11 februari 1961).

‘Tilburgers vieren in vele zalen hun Carnaval’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (4 maart 1957).

‘Tilburgs carnaval op de keper beschouwd’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (26 februari 1966).

‘Tilburgse taal-plastiek’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (19 februari 1966).

‘Tilburgs publiek keek naar een soort carnavalsprocessie’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (21 februari 1966).

‘Tilburg van vroeger’, *Roomsch Leven* (7 februari 1948).

‘Tilburg viert carnaval nog vooral binnenshuis’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (23 februari 1963).

‘’t Is (weer) Carnaval...’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (7 februari 1959).

‘’t Kruikske legt laatste hand aan jeugdcarnaval’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (8 februari 1961).

‘’t Nieuwsblad van ’t Zijde Karnavalskraant’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (2 februari 1967).

‘Ut stejeluk lied’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (2 februari 1967).

‘Verkoop bij Loretti in Tilburg’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (19 februari 1955).

‘Wat zij er van zeggen’, *Het Nieuwsblad van het Zuiden* (9 februari 1972).

‘Zotheid vierde weer hoogtij’, *Nieuwe Tilburgsche Courant* (4 maart 1957).

Websites

Carnavalsstichting Tilburg, <https://www.kruikenstad.nl/doe-mee-in-kruikenstad/mottowedstrijd> (geraadpleegd 16 december 2019).

Nederlands instituut voor beeld en geluid, <https://www.youtube.com/watch?v=WvPsMzZFW0A&t=51s> (geraadpleegd: 12 december 2019).

Regionaal Archief Tilburg, <https://www.regionaalarchieftilburg.nl> (geraadpleegd 4 december 2019).

Tilburgs lexicon wiki Midden-Brabant, <https://wikimiddenbrabant.nl> (geraadpleegd 12 september 2019).

Afbeeldingen

Voorblad: 'Schets van de Tilburgse prinsenstaf' (omstreeks 1970-1975), bron: Regionaal Archief Tilburg.

Afbeelding 1: 'De volksbuurt Koningswei moest plaats maken voor onder meer de bouw van de Stadsschouwburg' (1960), bron: Regionaal Archief Tilburg.

Afbeelding 2: 'Het Kielenbal in 1969 in de Tilburgse Stadsspoorthal trok jaarlijks 6000 mensen' (1969), bron: *Tilburg elf jaar Kruikenstad* (1975).

Afbeelding 3: 'De stadsprins verlootte zijn auto, ten gunste van een landelijke campagne' (1969), bron: Regionaal Archief Tilburg.

Afbeelding 4: 'Fotomontage van het norse publiek tijdens de optocht in 1966' (1966), bron: *Het Nieuwsblad van het Zuiden*.

Afbeelding 5: 'Een column van Tilburgse Taal-Plastiek' (1966), bron: *Het Nieuwsblad van het Zuiden*.

Afbeelding 6: 'Carnavalskrant van Tilburg in het Tilburgse dialect' (1966), bron: *Het Nieuwsblad van het Zuiden*.

Afbeelding 7: 'Boer Knillis op de Markt in 's-Hertogenbosch' (1955), bron: Erfgoed 's-Hertogenbosch.

Afbeelding 8: 'Arbeiders van de Tilburgse schoenfabriek Nard de Beer. Tweede rij van onderen, vierde persoon van links stond model voor de kruikenzeiker' (1905), bron: Regionaal Archief Tilburg.

Afbeelding 9: 'De kruikenzeiker op de Heuvel in Tilburg' (1968), bron: Regionaal Archief Tilburg.

Afbeelding 10: 'Reclame voor de boerenkiel' (1969), bron: *Het Nieuwsblad van het Zuiden*.

Afbeelding 11: 'Tilburgse kinderen verkleed in boerenkiel krijgen bezoek van de stadsprins' (1965), bron: *Tilburg elf jaar Kruikenstad* (1975).

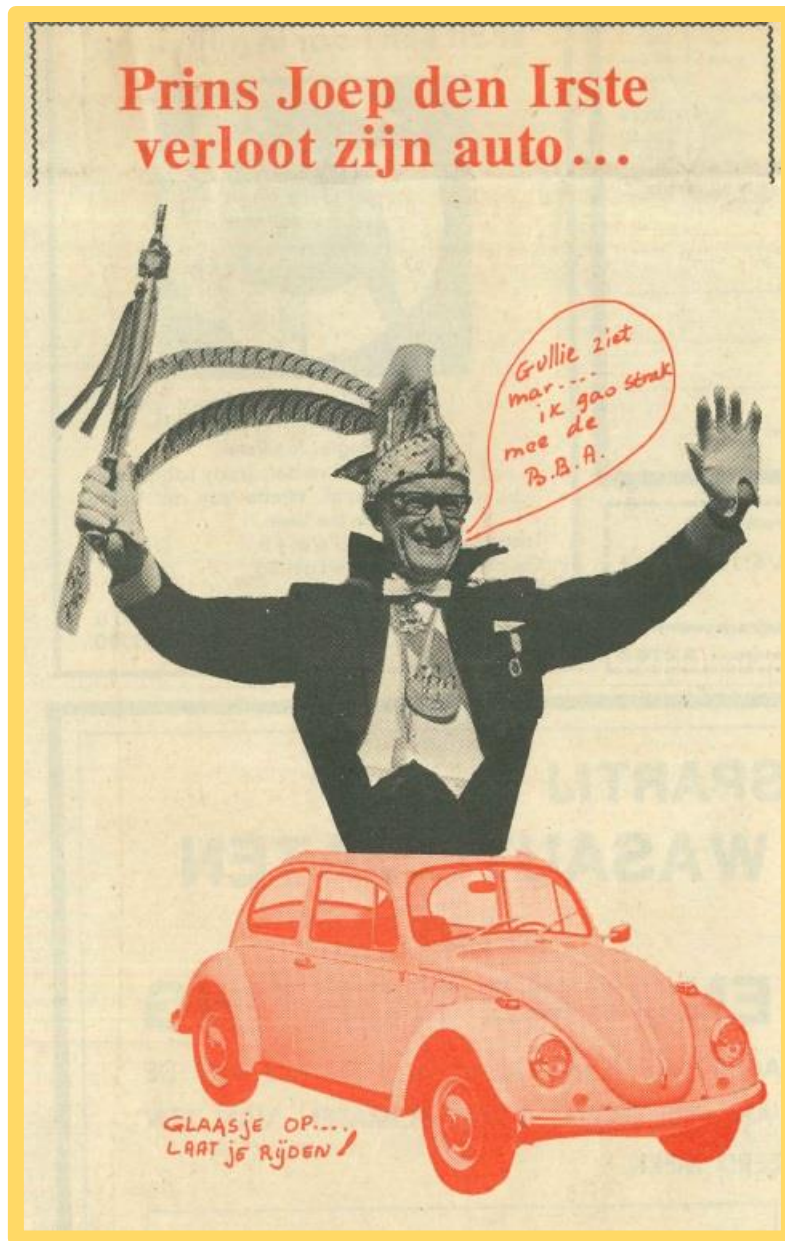
Afbeelding 12: 'Het stadsembleem van 1971 vertoont een boer op een schietspoel' (1971), bron: Regionaal Archief Tilburg.

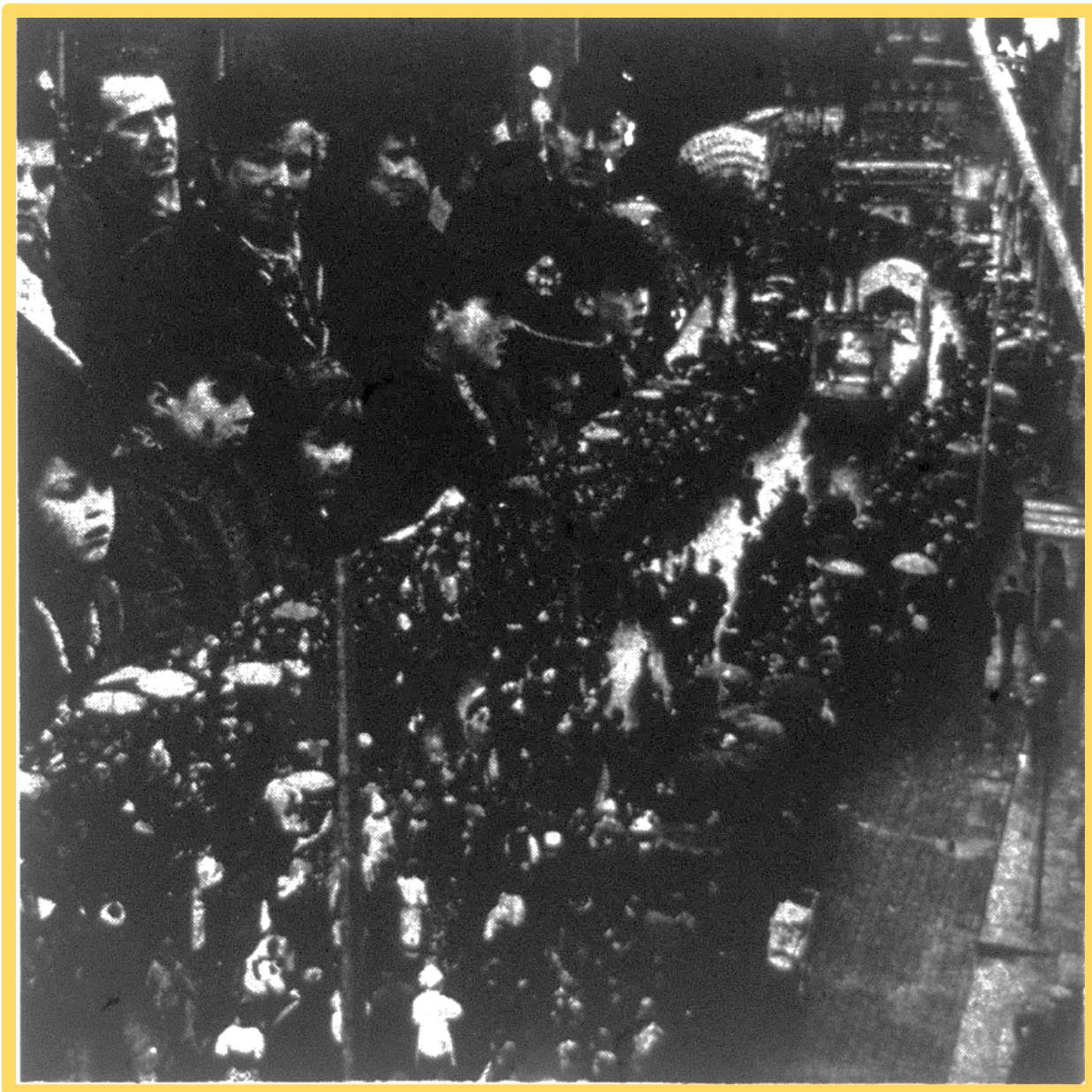
13: *'De volksbuurt Koningswei moest plaats maken voor onder meer de bouw van de Stadsschouwburg' (1960), bron: Regionaal Archief Tilburg.*

14: *'Het Kielenbal in 1969 in de Tilburgse Stadssportshal trok jaarlijks 6000 mensen' (1969),
bron: Tilburg elf jaar Kruikenstad (1975).*

15: 'De stadsprins verlootte zijn auto, ten gunste van een landelijke campagne' (1969), bron: Regionaal Archief Tilburg.

16: 'Fotomontage van het norske publiek tijdens de optocht in 1966' (1966), bron: *Het Nieuwsblad van het Zuiden*.

TILBURGSE TAAL-PLASTIEK

EEN oude Tilburger stootte zijn hoofd. Om te voorkomen, dat er een bult zou ontstaan drukte hij het koude lemmet van het broodmes tegen de zere plek en zei toen, dat hij daar daar „genoai” van had.

Men hoort 't woord thans niet meer maar onder de oude Tilburgers is het nog wel bekend. We hebben te maken met de gewestelijke vertaling van „genade”, wat in bovenaangehaald verband betekent „goed doen” of aangenaam zijn. Ons gewestelijk woord vinden we nog terug in het Middelnederlandse „genaeye”, wat niet alleen „genade” betekent maar ook al wat het leven veraangenaamt.

JE hebt wel mensen, die minder practisch zijn dan onze oude Tilburger. Ze handelen niet als ze zich bezeren doch „roepen om pen en inkt”. Dat betekent: jammeren en te keer gaan of om hulp roepen als men in het nauw zit.

„Zit” het er bij de kleermaker maar „naauw in” dan is de coupon stof, die men b.v. voor een kostuum gebracht heeft, aan de krappe kant. Heeft de coupon ruimschoots de vereiste lengte dan „hoefde nie te bange” dat het kostuum er niet „uit kan”.

XLIX

Om pen en inkt roepen

baar daarvoor is in ons dialect „zède” (met accent grave op de „e”). Het komt ons voor, dat het laatste platter dialect is dan het eerste. Als we een scherpe lijn mogen trekken zouden we haast durven zeggen, dat „bende” burger- of middenstandsdialect en „zède” arbeidersdialect is.....

FAMILIETAAL?

EEN dan zijn we nu wel gearriveerd aan die „seldrievoor”, waarom het eigenlijk begonnen is. We kennen het beeld in het hier gebruikte verband niet. Het lijkt ons familietaal. Dus een uitdrukking, die alleen in de kring van één of meerdere aan elkaar verwante gezinnen leefde. We zouden wel eens willen weten of ze algemeen gebruikt werd. Wie kan het vertellen?

Zou het te ver gaan te veronderstellen, dat hier op de verre achtergrond de geseling van Christus meespeelt? Dit was immers een onrecht en de boer heeft ook onrecht aan de melk gedaan door haar te kweilen, dat zou dan hier zijn: afbreuk aan haar kwaliteit te doen.

HUISKESLOOF

OMDAT we zo juist toch in de tuin verzeild geraakt waren kunnen we wel even een lezer beantwoorden, die vraagt of we weten wat „huiskesloof” is.

Het gaat hier om een vetplantje, dat de mooie Latijnse naam „sempervivum” (eeuwig levend) draagt. De gewone Nederlandse naam is huislook, huisloof of dakenloof. Omdat het op daken voorkomt wordt het geleerd „sempervivum tectorum” (van de daken) genoemd.

Zijn familie hoort in de Alpen thuis maar, zoals met meerdere alpenplanten het geval is, treft men het in onze moderne rotstuintjes aan. Door de bezitters van die tuintjes wordt het echter meestal niet herkend als het „huiskesloof” van onze briefschrijver.

OP „HET HUISKE”

17: 'Een column van Tilburgse Taal-Plastiek' (1966), bron: Het Nieuwsblad van het Zuiden.

't NUUWSBLAD VAN 't ZUIDE KARNAVALSKRAANT

't Is wir Karnaval in onze schönste stad van
ut laand !

Gatsamme wè'n gaote

Zò zot zèmmen toech nie, de we
mee de karneval nie zot zot
zèn. Zaterdag 'n sachtend-
dag komt Joop den Iste en die
heegut dan vort veur 't zegge.
Toe de desdaggenavond toe.
't Woensdags mocht dan vru-
ger de p'utoor 't wir overne-
me, mar die hebbe s'op zwart
Dinsdagget meen samen as.
Mar je, unne puitoor die daor
op kèkt.

't Is saanders wel unne pontil-
kaole, diejen Joop van ons.
Gatsamme wè kan dieje meens
toech deftig praote. En 't is un-
ne, praple, meens ok, unne
schone manskerel. Nee, mee
de dieje lopte zeker nie veur
schand. Asse 'n bieje meen iin
durfrunneke, dan prot te unne
dendag al roveul Tilburgs dat
je 't verschild kent tussen unne
boisheut en unne kaascheut.
Trouwes: unne puitoor die
daor op kèkt.

Mar 't za wel supod zèn van
a'n schön schone assie zaoter-
dag naor 't gemintehuis mot,
want in de Waal is nog vuis te
veul stobber van de politieke
Piete uit Den Haag. Nat er
nauwre moesse die as de ver-
rekkenis hier come, omdeese
't bij huile in de Kaamer nòt
ginnen ene van ons nòdige heis-
be. Hogut veur op de Bisse
Kaamer. Mar je: unne puitoor
die daor op kèkt.

't Is misseluk wè die gollipao-
pe gedocht hebbe toen ze op
't gemintehuis over de gaote in
ut wèrrek zate te praote ter-
wel disse toen gekèk tegen de
gaote in de stad zeten sien te
jaope. Mar je, ik zee toech al:
unne puitoor die daor op kèkt.

D'n diejen van ons, die zee
over de Waal, degge niemer
naor de Bisse Berrege hoeft
te trekke as ge hier in de Haal-
kese berrege al terrecht kint.
Ge kunt lèpe zò-ge wilt en aot
un bieje durrgent kunder
nog zwemmen ok.

Na gaon ze de gat nog gròter
maake mee 'n stuk van d'Em-
mastraat d'r bij. Asse nog un
bieje durrgent, dan meugder
wie niemer lèpe om de ge-
minte daor dan de jaacht gao
verpaachte. Diejen lap is vort
zò gròt. Ik kos um bezaant
niemer bekèkke gekrege kre-
ge. Mar je: unne puitoor die
daor op kèkt.

We zalle mar denke de goet
wèrrek led nòdige hee. De hân
die Turreke ok tege d'n diejen
van ons geze, toen ze ze vur
de stoet ging vragge. Ze wòt
wel, as ze mar kosse, mar ze
kosse niemer. Zeeje ze: Vuis!
d'm? En gij geleuft die. Die zèn
gewoon bang, de dieje kruike-
zeker op den Heuvel verlegge
zò worre, assie die de huile
daor aankome. Nou je: Unne

puitoor die daor op kèkt.

Trouwes diejen kruikezeker is
't ok nog nie. Want waar mot
dieje meens toech huse as zün-
ne kruik vol is? Die kan nog
wel drie kruike vol maake eer
dettie daor rond d'n Heuvel
erreges terrecht kan. Of zün ze
de tegeworring niemer hoeve?
Mee al die pille hadde de nie
zeker mir. Ze hebbe ur vort al
van disse aon de pilleste vor-
ere om jong te blève.

Bij ons hoeve ze die nie aon
de pilleste te voedere, want as
ge die klein dreverken van ut
ene p'keerpaolette naor 't aan-
dore ziet taffele, zèn we meen
jong zat. As die summedene
nog 'a getrapaw zün gersieke,
mot hullen meens iist un dub-
belte in de wekker douwe,
veur dettie mlag gaon p'ke-
ren. Mar je: unne puitoor die
daor op kèkt.

D'r komt trouwes plek zat mee
al die fabriek dicht en mee
die vuis te veel kerke. Je, de
gao nog we worre. Unne ge-
kaante p'utoor hee al gezeet,
desse de kerk naar niemer rulle
mee 't patrenoot. Hij hee d'r
nie bij geze waar dettie dan
mee d'n pastorie zitte gao. Je,
die manne hebben ut ok nie
gemak mir.

't Is bij huile al net as overal
mpe: hoe meer asse d'r over
praote, hoe minder disse d'r
aon doen. Mar je: unne pui-

ne Puitoor
die daor
op kèkt

oor die daor op kèkt.

D'n dieje van ons, die zee de
ik nie so mot saauwede. Ik zeg:
'Meens, maauw nie'. Mar hij
was bang de de Kaa-Vee-Pee
nog wakker zò harteje. Ik
zeg: 'Maans, ge zet unne taot-
toif. Die van de Kaa Vee Pee
kunne slaope zò veul ge ze wil-
le. As 't er erts onder of bove
komt, dan let Willems wel op
vur hulle. Trouwes, die Kaa
Vee Pee stelt toech niks mir
veur. De Kaa hebbe ze niemer
sindig, zegge ze zelf. Nouw en
de Pee valt van d'oren rans in
d'ander, dus de steit ok niks
mir veur. Hebbe ze dus niks
mir over as de Vee. Unne pui-
toor die daor op kèkt.

't Zal minne led wel dure, ik
gao 'n paor goot vatte. Op de
KaaVeePee en de VeeVeeDee
en de CeeCeeDee, op de Bee-
Dee en de NeeNee en op de he-
le hollandse. Allee ik peez'm.

PEER

Wetter gao trekke...

18: 'Carnavalskrant van Tilburg in het Tilburgse dialect' (1966), bron: Het Nieuwsblad van het Zuiden.

19: 'Boer Knillis op de Markt in 's-Hertogenbosch' (1955), bron: Erfgoed 's-Hertogenbosch.

20: 'Arbeiders van de Tilburgse schoenfabriek Nard de Beer. Tweede rij van onderen, vierde persoon van links stond model voor de kruikenzeiker' (1905), bron: Regionaal Archief Tilburg.

21: 'De kruikenzeiker op de Heuvel in Tilburg' (1968), bron: Regionaal Archief Tilburg.

**Vur unne BOEREKIEL of
aander textiel tegen
de laagste prijs**

Unne stevige boerekiel 4,98

Un schon boerepetje 95 ct.

Rooi zakdoeken 98 ct.

Dorustruien 2,95

slaagde 't beste bij:

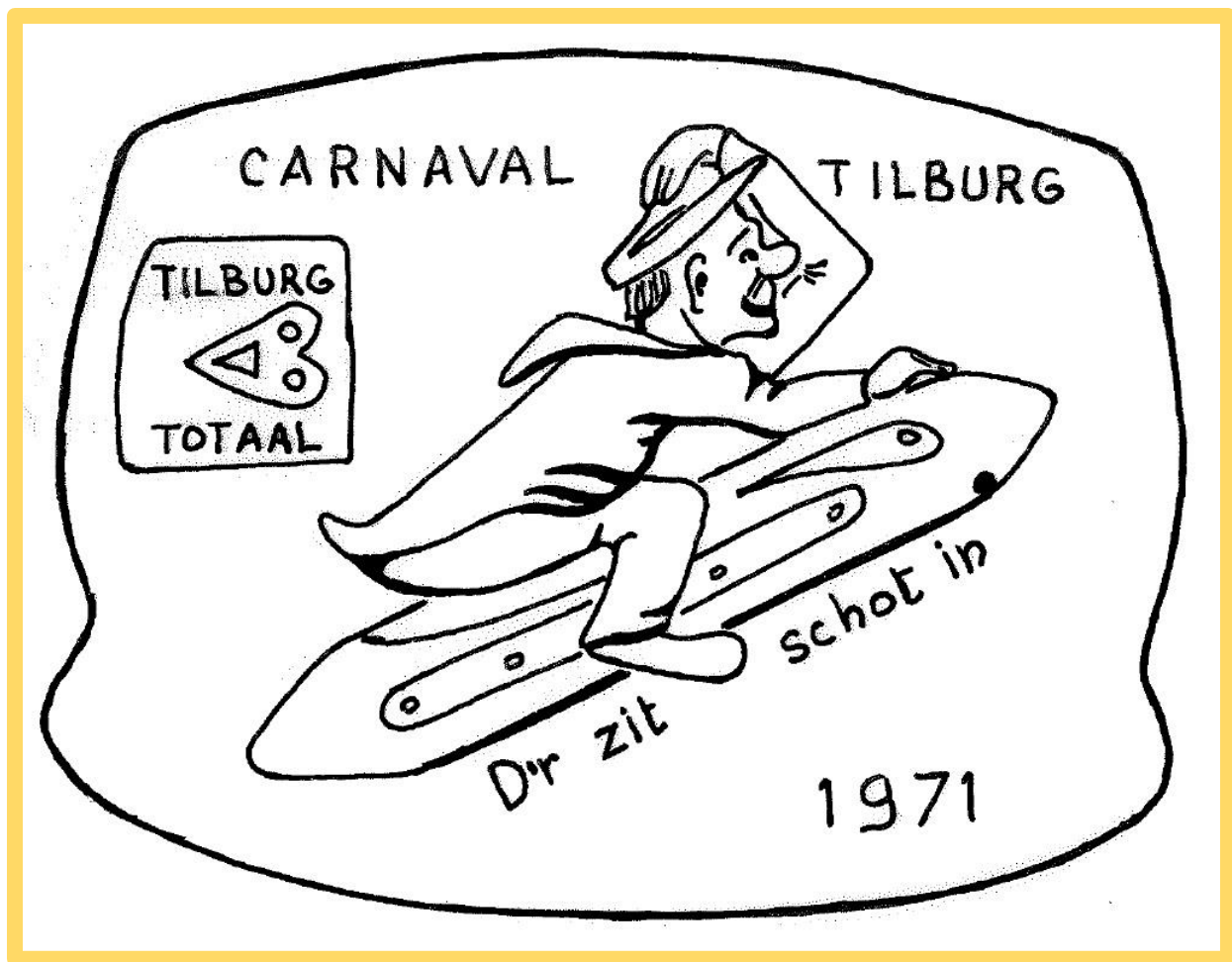
ondervindt 't... sengers wint 't

HEUVELSTRAAT 97 — TILBURG

22: 'Reclame voor de boerenkiel' (1969), bron: Het Nieuwsblad van het Zuiden.

23: 'Tilburgse kinderen verkleed in boerenkiel krijgen bezoek van de stadsprins' (1965),
bron: Tilburg elf jaar Kruikenstad (1975).

24: 'Het stadsembleem van 1971 vertoont een boer op een schietspoel' (1971), bron: Regionaal Archief Tilburg.